

Универсальное

Простое устройство

9(47.925)

4-43

1938

24 JAN 2006

ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ «ՀՈՐԻԶՈՆ» ԹԻՒ 50

ՀԵՂԻՆԱԿ

ՄԻՀՐԱՆ ԵՂԱՋԱՐԵԱՆ

ՈՐՈՄԻՆ ՊՏՈՒՂԸ

ՏՊԱՐԱՆ «ԼԻՐԱՆԱՆ»

ՊԵՅՐՈՒ

1938

ԴԻՆ 50 Ս. Դ.

9(47.925)
Ա-43

Ա-43

24 JAN 2006

« Հորիզոն » Ի Թերթունը

ՀԵՂԻՆԱԿԻ ՄԻՅՐԱՆ ԱՂԱԶԱՐԵԱՆ

ՈՐՈՄԻՆ ՊՏՈՒՂԸ

ՏՊԱՐԱՆ « ԼԻԲԱՆԱՆ »

4 6189-87

ՄԻՀՐԱՆ ԱՂՍԶԱՐԵԱՆ
(Ծն. 1892, Ալպիսթան—
Սպնծ. 1933 Հոկտ. 11ին.)
Պէլրուծ

ՄԻՋՐԱՆ ԱՂԱԶԱՐԵԱՆ

(1892) — 1933

ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Միհրան Աղազարեան ծնած է 1892-ին՝ Ալ-պիսրան: Ուսած է 1904—1909, Զեյթունի Կերդրոնա-կան Վարժարանը, ապա, 1909—1914 Պոլսոյ Ազգային Կերդրոնական Վարժարանը:

Հեղինակած է, «Աստուրականի Յուսեր», «Ինչ-պէս կը գողնան», եւ «Սիսի Վերջին Աթոռակալը» գրքերը:

Եղած է խմբագիր, 1931-ին, «Լիբանան» քե-րի եւ ցոյց տուած հրապարակագրի արտակարգ կարո-ղութիւն: Անոր հրատարակած խմբագրականներէն շա-տեր, քննադատական բնոյթ ունենալով, մեր յաւիտե-ականօրէն պնդազուլիս Դաւանակի դեկալարներուն գայրոյթ կը պատճառէր:

«Լիբանան»-էն վերջ, հրատարակեց «Ժողովուրդ» անուն օրաքերք մը որ տեսնական անցուկ պայման-ներու բերումով հազիւ կրցաւ 63 քիւեր լոյս բնծա-լել:

1926. Յուլիս 18—ին, Դաւանականի անդամ ընտրուեցաւ՝ Սայտան, Ազգ. Պլոֆ»-ի կողմէ:

Ուժեղ նկարագրի եւ կամքի տէր լինելով, արի-աբար պայքարեցաւ Դաւանական ժողովի դէմ ու բո-ղոքեց մեծամասնութիւն կազմող դաւանակցական ե-

3
րօփոխաններու քննադատ եւ բռնակալ գործունէու-թիւնը:

Դաւանակցութիւնը, որ դրամի ուժով ու խա-րախ միջոցներով, կրցած էր բաւական առաւելութիւն ունենալ Դաւանական ժողովի մէջ, ոչ միայն չուզեց լսել Միհրան Աղազարեանի անաչառ քննադատութիւն-ները, այլ եւ, ահաբեկելով, եւ զայն լոտեցնելու համար, իր «սոփանիներու» միջոցաւ, գաւառական ժողով, Բ. րդ Նիսք փակուելէ վերջ, գաւազանի հարուած-ներ ալ տուաւ, այդ վասոյժ կազմուածով բայց ու-ժեղ կամքի տէր Մ. Աղազարեանի գլխին:

Մ. Աղազարեան մնաց անընկճելի: Անվախօրէն նա մասնակցեցաւ նաեւ Գ-որդ Նիսքին որ գումարուե-ցաւ 1926 Սեպտեմբեր 28—ին. բայց, նկատելով՝ որ իր բողոքներն ու արդար դիտողութիւնները աննկատ կը մնան, ժողովավարական տարրական սկզբունքներէ ան-տեղեակ, հաստատար ժողովականներու կողմէ. նկատե-

լով որ մեծատիրական ախտ վարակուած դաւանակ-ցութիւնը, Ազգային գործերը, ամէն գնով «մօծօփով» ընելու յաւակնոտութիւնը ունի, նկատելով որ իր բո-լոր ճիգերը ապարդիւն կը մնան, ի տան Ազգային իշխանութեան վարկին, ու տուայտուող մեր գաղաւ-կան հայորդիներուն. նկատելով որ «չոր մասեր» կը բարձրանան ու մեծամասնութեամբ իրեն դէմ են լարուած բոլոր ժողովականները՝ իբրեւ՝ բեւաբաններ. անհանգուժ վերջապէս այդ բոլոր քննադատներուն, ժո-ղովը կիսատ կը բողոք ու կը մեկնի Ալէյ:

Հայ ժողովուրդի խաւարի դասակարգի տանե-րուն միակ պաշտպանը հանդիսացող Միհրան Աղա-զարեանի դէմ գործուող անարդարանալի հակառա-կութիւնը Դաւանական ժողովի անխորհուրդ ու ան-փափկանկատ անգամներուն, արդէն իսկ զրգոտած է

ժողովուրդը երբ լսած էր քե Աղազարեանը ծեծած են
նախորդ ժողովին:

Խուլք մը Աղազարեանի կողմնակից անձա-
նոր երիտասարդներ, ժամը 8—ին, ժողովասեղի կը
պահին՝ առ ի պաշտպանութիւն Մ. Աղազարեանի՝
որպէս չ'իրկնուին յարձակումներն ու կոտորած
բերումները անձի մը դէմ որ ոչ փառասէր էր եւ ոչ ալ
արողամով:

Դաճակցականներ, նախապէս փողոցներու
անկիւնները դիւր ընտան կ'սպասէն ու ուսման ալ որ-
պէս պահակներ կը օրջին ժողովասեղիի շուրջ:

Աղազարեանի կողմնակիցներու գալուստը՝ հաշ-
աչով չ'դիտուիր պահակ կեցող «մարտականներուն»:

Անոնք շուտով կը համախմբուին ու բաղխումի
սեղի կ'ուսան կը վերադառնան ուսման. փախու-
սի դիմողներէն ուսման իբր ապաստան կը վազեն ժո-
ղովասեղի — ժողովը կը խանգարուի. լոյսը կը մա-
րուի, ճրագաններ կը պայթին — ժողովականներ արող-
ներու եւ սեղաններու շակերը կը պահուրսին: Կես
ժամ վերջ, վահան վարդապետեան սպանուած կը գր-
նուի:

Զոհը Դաճակցական է: Ամբաստանաւորներ
Մարգ է քե հակադաճակցականներ, կամ ըսենք, ընդ-
դիմադիրներ պիտի ըլլային: Բայց ո՞վ էր իսկական
ոհրագործը

Արդարեւ, ոչ ոք կրնայ օտոյգ պատասխան մը
սալ, ձեռքը իր խղին դրած: Բոլորն ալ կը ստեն երբ
կ'ըսեն քե Միհրան Աղազարեանն է: միայն, մէկ բան
պա գ է քե բոլոր երեսփոխաններն ալ գինուած էին,
ինչպէս նաեւ պահակ կեցող եւ փողոցներու անկիւն
ները, մուրին մէջ դարանակալ սպասող դաճակցա-
կանները:

Կարգ մը ժանօր ազգայիններու եւ կասկածելի-
ներու օտարին ամբաստանեցաւ Միհրան Աղազար-
եանն ալ:

Շատ ուշագրաւ դատարարութիւն մը սեղի ու-
նեցաւ: Բազմաթիւ սուս զկաներ ամբա: Գնեցին տե-
մեղ *Հնչակեաններ*, վկաներ, որոնցմէ շատեր ուրացաւ
իւրեց *գաշակցական* ըլլալն անգամ ու դատարանէն
դուրս վտարուեցան:

Սակայն ի վերջոյ, կառապան Նիկողոս Կեօն-
նեան եւ Ստեղծ Աբրահամ Թումարզալեան, արդարա-
ցի քե անիւրաւ, դատարարութեան 8—ական տարու-
այ բանտարկութեան իսկ Աղազարեան, իբրեւ դեպ
քին պատասխանատու դատարարութեաւ 4 տարուայ
բերդ արգելութեան:

Դաճակցականներ դժգոհ տրուած այս վճիռէն,
որ արդէն իսկ աւելիով սահմանուած էր բանտին մէջ
փորձեցին *թուաւորել* Աղազարեանը, սակայն, Աղա-
զարեան զգաց ու դարմանուեցաւ շուտով: Թրիփոլիի
մէջ, նա ենթարկուեցաւ մահափորձի: Չարագործները
դաւձեալ խուսափեցան, ու ձեռք չ'անցան:

Համբերատարութեամբ վերջապէս կրցաւ 4 տա-
րին բոլորել ու բանտէն ազատ արձակուեցաւ:

Բանտէն ելլելէ վերջ էր որ նա «*Լիբանանի* ի
խմբագրապետութիւնը վաւեց եւ ապա «*Ժողովուրդ*»
Օրաթերթը հրատարակեց զարմանք պատճառելով դա-
ճակցութեան որ հաշաւ չ'էր հետեւէր Մ. Աղա-
զարեանի մէն մի խալին եւ իր ժառանգականօրէն կար-
ծես, ախտաւոր հոգեբանութեամբ, անոր աշխոյժու-
թեան մէջ կը փնտռէր *թուրքի* մաս, եւ Մոսկուայի ու
Կիւնքըյ

Սակայն. ինչ որ իրողութիւն է, եւ ոչ ոք կր-
նայ ռակառակը փասել, Մ. Աղապարեան, գրած է
ու խօսած հարազատ հայու զգացումներով եւ ոչ ոքի
ձեռքը կոյր գործիք և դարձած: Նա այնքան վեհանձն էր
որ իր խիղճն ու բանականութիւնը ոչ ոքի կրնար ծա-
խել իր փոխան հազարաւոր ոսկիներու. փոխան աշխա-
րի հարսութեան:

Սեկ խօսքով, նա գաղափարի Ցիսան մըն էր եւ
երբեք աշխարհիկ գծով հաշիւներով չէր տարուեր:

Փաստ որ նա նուիրում էր կրթական աշխա-
տանքի, գրական կեանքի, եւ գաղթական հայութեան
հայրենաւորման նուիրական գործին,

Նա ոյժ տուաւ Սահակեան Ազգ. Երկսեռ վար-
ժարանին ունաստանեց «Սահակեան կրթական միու-
թիւն»-ը որ իր շուրջ հաւաքեց 1000—է աւելի ծրնող-
ներ ու ազգայիններ՝ շատ կարճ ժամանակուայ մէջ:

Նա ձեռնարկած էր հրատարակել «Արարատ»
թերթը որուն, նիւթապէս ու բարոյապէս իրենց ան-
միջական աջակցութիւնը կ'ընծայէին Ս. դէմ. Հնչակ-
եաններ, Ըստ տրուած ստոյգ տեղեկութեանց, արդէն
իսկ առաջին խմբագրականը տարուած էր ու պատրաստ
լոյս տեսնելու: Նա դէմ էր Սիւրիոյ մէջ «հայկական
օճախ» մը նաստատելուն եւ կողմակից էր ներգաղ-
թին:

Ուրեմն պարզ է քե Միհրան Աղապարեան գա-
ւադիր մը չէր, դաւաժան մը չէր ինչպէս կը փոր-
ձէին ներկայացնել դաւանակցական մեծ ու պզտիկ
խմբագիրները:

Ինչ որ կը խորհէր, նա գրի կ'առնէր ու հա-
տարակութեան սեպհականութիւն կը դարձնէր:

Գաւադիրներն ու Դաւաճանները անոնք են որ
Հոյստական տարժուներուն ոյժ կուտան, Պրօմիթ-
ական համագործակցութեան իրենց դրական աջակ-
ցութիւնը կ'ընծայեն եւ Սիւրիոյ մէջ «հայկական օ-
ճախ» մը հաստատելու համար՝ առանց ժողովուրդին
կամքին, բանակցութիւններ կը կատարեն օտար իշխա-
նութեանց մօտ, որպէսզի, *Թրքական սահմանազլխին*
վայ տաւազիր հայութիւնը պատուար կանգնի. Բա-
ւարեան նախադր դառնայ, որպէսզի ժողովուրդական
բուհարկութեանց պահուն, հաւատարակողութիւնը ա-
պահովէ՝ յետոյ այլոց փառանոյթին ծառայելու հա-
մար:

Այս բոլորը նորութիւններ չեն շատ են խօսու-
ած, ու շատ ալ են գրուած. բայց մեր բթամիտ ու ա-
նուղղայ գիւտագիտական հաղափական ասպարէզի
մէջ իրենց տեսութեամբ փայլող կամակոր դաւանակ-
ցութիւնը չուզեց ըսել, չուզեց հետևելով անոնց միտք
բանին ու փորձեց տեսնել «Հայանուն Թորքը»,
«Մոսկուայի» գործակալը՝ այդ խօսքերուն եւ այդ տ-
ղերուն մէջ:

Եւ այդ իսկ անհիմն պատճառաբանութեամբ
դաւանակցութիւնը տըրօտի ենթակեց ՈՐՈՄԻՆ ՊՏՈՒՂԸ
հրատարակող այդ յստակատես ու խորագրենին անձը՝
ողբացեալ ՄԻՀՐԱՆ ԱՂԱՊԱՐԵԱՆԸ:

ՍԱՐԳԻՍ ՏԻՐՈՒՆԻ

(Ծն. 1898 Սիս)

(Սպան. 1929 Յունի. 17 Պէրուի)

ՍԱՐԳԻՍ ՏԻՐՈՒՆԻ ՍՊԱՆՆՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԹԱՂՈՒՄԸ ԻՐ ՅԱՎԿՑ ԶԱԺՈՒՅ ՆԵՈՎ

Ոնրագործութիւնը արհեստ մ'է, նոյնիսկ կարգ մը երկիրներու մէջ արուեստի մակարդակին է բարձրացած:

Կան բազմաթիւ բարձրագոյն վարժարաններ որ գոյութիւն կ'ուսացանեն. գաղտնի ուսիկաններ կը պատրաստեն:

Դաւանակցութիւնը այդ արհեստին տեղն է ու հայ կեանքի մէջ մենք տեսնումք անոր բազմաթիւ գոհերն ու սխաղործութիւնները մեր աչքերով:

Ողբ Մ. Աղազարեանի բանաստեղծութեան օրջանին եր որ Հալեպ հրատարակուող «Սուրիական Մամուլ»ի խմբագրութիւնը կը վարէր ողբացեալ Սարգիս Տիրունի. յայտնի Հնչակեան՝ հրապարակագիր ու հրապարակախօս:

«Միւր. Մամուլ»ի մէջ նա խիզախօրէն պատգամեց Միհրան Աղազարեանը ու ջանաց հերքել անոր դէմ եղած գրադարձութիւնները:

Դաւանակցութեան դիւր չեկաւ Սարգիս Տիրունիի

այդ հրապարակային ֆենադատութիւնները, չե՞ մի որ շղջիկները կը սիրեն խաւարը:

Դաճակցութիւնը նմանութենէ չ'ախորժիր:

Ինք կը գրէ, սոս կամ իրաւ, ու կ'ուզէ որ ուրիշներ ալ իրեն պէս խորհին. իր ետեւէ փայլէ:

Սակայն, անոր ԴՈՐԾԵՐԸ վնասակար էին ու խօսքերը անհաւատարմ: Նա, անվստահելի տարրն էր հայ ժողովուրդի մէջ, որ ընդդիմադիրներ Հեղափոխութեան, Ռաւիպար ու Համայնավար: միօր կը ֆենադատէին Դաճակցութիւնը, բռնով ու մամուլով:

Յաւիտեականօրէն խաւարամիտ մեր այդ «արհեստագործ» փաղափայտները սակայն ափ առին կառավարական դոները ու ՄԱՏՆԵՑԻՆ Սարգիս Տիրունին, իբրեւ Համայնավար, իբրեւ խոռովութիւն սերմանող: Այդ օրերուն, համայնավարութիւնը որպէս մի Եօթնադիւնի հրեօ, ան ու վախի էր մտնում բոլոր Ֆաշիստ պետութիւնները: Սիւրիան ու Լիբանանը որպէս հովանաւորեալ երկիրներ, զերծ չէին կրնար մնալ, որովհետեւ, ոչ Ֆրանս.— Սովիետական դաճակցութիւն կնքուած էր եւ ոչ ալ Ֆրանսայի մէջ «Ժողովուրդային ձախաս»ի կառավարութիւն գոյութիւն ունէր, այսօրուայ նման:

Դաճակցութեան մատուցած ծառայութիւնները կը գնահատուէին. Ժուրնալները, կ'արդիւնաւորուէին որովհետեւ այդ երանելի օրերուն անոր խօսքը արժէք ունէր պետական օրջանակներու մօտ, ու անոն կանուխ ելող դաճակցական շէֆը կը ներկայանար այս ու այն խմբագրին ու իր հասակէն աւելի բարձր մտքեր կ'արտայայտէր, ցոյց տալով թէ «արդէն իսկ համաձայնութիւն գոյացուցած են Ֆրանսական կառավարութեան»:

Թեան հետ, Սիւրիական օճախի մասին, եւ հոն է որ պիտի հաւաքեն բոլոր հայերը:

Եւ, ի հարկէ, ինչ՞ ու չէ, որպէս Սիւրիայ մէջը Եփրատի եւ Խալուրի միջեւ—հայկական օճախ մը հիմնելու նախաձեռնարկ կուսակցութիւն, որպէս Ազգայնական մոլեռանդ մի փարթի, չափի փափաքէին որ ընկերավարական մտածումներով դաստիարակուի Սիւրիայ եւ Լիբանանի արաբ ժողովուրդը, որոնց մէջ հայ Ազգայնական կուսակցութիւնը տիրական դիւր պիտի գրաւէր—իմա, դաճակցութիւնը, պիտի զառնար կոյր գործիք շահադէտներու ձեռքին մէջ: Ու նա, իր այդ մոլուցքին մէջ չէր փափաքէր որ իրեն հակառակորդ այլ կուսակցութիւն մը գոյութիւն ունենար, որպէսզի ինք, միայնակ, կարենար իր երկվարը «անձաճախ փեշ» մեկնել կատարեալ յաղթանակ. մինչեւ հայկական օճախ գոյացութիւնը:

Ու, այսպէս, սկսաւ մատուցեալ ծառանք ու երկարեցաւ:

Սարգիս Տիրունի ամբողջեցաւ. կարծես ու «Սիւրիական Մամուլ»ը դադարեցաւ հրատարակուիլ:

Այժի առաջ կար «Եփրատ»ի խմբագիրը՝ Սեդրակ Կեպեկեան, որը նոյն բաղդին արժանացաւ. ամբողջեցաւ, իբրեւ խոռովարար համայնավար:

Տարի մը վերջ, երբ Սարգիս Տիրունի՝ ամբողջական վայրէջք տեսնար Պեյրուս, Զօր. Անդրանիկեան մանկապարտեզի ընդարձակ սրահին մէջ հազարաւորներու ներկայութեան խօսեցաւ իր պատմական հառերէն մին ու հաստատեց թէ, Աբսորը զինք չէ ընկճեցու:

ցուցած, թշնամիներու դաւադրութիւնները զինքնէն կրցած բարոյնի, ու ինք կը մնայ այն ինչ որ էր արտորէն առաջ:

Պատկանելի այդ երիտասարդը, Սահակեան Վարժարանի մէջ աւագ ուսուցիչի պատճռով 1928-1929 դպրոցական տարեւոյցանին:

Առաջին երամսեան լրացած էր ու 1929 Յունիս 17-ին, Հիմնադրութի օր, երեկոյեան, երբ տուն կը վերադառնար. դպրոցական արձակուրդէն վերջ, Սահակեան Վարժարանի տնօրէն Պր. Գառնիկ Դաւիթեանի հետ, ընդ իւր Սիրի փողոցին վրայ, կեսաւազի հացագործ Յակոբ Քեիւեանի փռոյին մօտ՝ չանձանօրը ոնրագործը կը մօտենայ Սարգիս Տիրունիին ու գնդակի 3 հարուածներով գետին կը փռէ. 31 Գարուններ բոլորած, Սարգիս Տիրունին:

Լուրը կայծակի արագութեամբ տարածուեցաւ հայկական Քեմբերու մէջ ուր դառնակցութիւնը պարտուած էր՝ Հնչակեան 2000 ֆուկներու փոխան, հազիւ 500 ֆուկ ստանալով:

Սարգիս Տիրունի, դառնակցութեան աչքին փռուց էր ու չէին ախորժիր անոր ներկայութենէն, նամանաւանդ որ Լիբանանի երեսփոխանական ընտրութիւնները կը մօտենային, (այս օրերուն նման):

Սահակեան Վարժարանի մէջ Հնչակեան կորովի ուսուցիչի մը ներկայութիւնը դառնակցութեան համար մեծ վտանգ մ'էր, ինչպէս նաեւ վտանգաւոր նրկասուած էր ձիակլի որբանոցին մէջ Ստեփան Տարտունիի ներկայութեան: Այս վերջինս, Լեփոնական դառնակցական մ, էր որ 1200—է աւելի որբ դաստիարակող ձիակլի որբանոց — դպրոց — արհեստանոցի

փայման պատճառ հանդիսացաւ, իր իսկ դրդումներով յարուցուած խռովութիւններուն պատճառաւ:

Սարգիս Տիրունիի յուղարկաւորութիւնը աննախընթաց տուով տեղի ունեցաւ 1929 Յունիս 18-ին: Հազարաւոր յուղարկաւորներ հետեւեցան դաճաղին մինչեւ Ֆրան Երպիի հայոց գերեզմանատունը: Ոստիկանութիւնը կարգապահութեան կը հսկէր: Ձանազան կոսակցութեանց ու կազմակերպութեանց կողմէ ուղարկուած 50—է աւելի ծաղկեպսակներ, կը ծածկէին մեռելակառքը: Բազմաթիւ ցուցասխալներ ու դառնակցականներու կողմէ ոպանուած զաղափարի զինուորներու մեծադիր նկարներ՝ հայ եւ տեղացի հասարակութեան ռուսացութիւնը կը գրաւէին:

Քեմբը ամբողջ, ի նշան սուգի ու յանգստի, խռովութիւններ փակեց ու քափորին մասնակցեցաւ:

Դպրոցական առակերտներ ու պատճառական մարմիններ՝ Քահանայ հայրեր ու կաթողիկոսական փոխանորդ Տ. Գեւորգ Վարդ. ձանարկեան՝ քափորի ի կոնսային պատկառմով՝ ու մեծ սարսափ դառնակցութեան որ այդ օրեր ծակերն էին մըսած ու դուրս չէին ելլեր:

Բազմաթիւ դամբանականներ խօսուեցան ու բոլորն ալ դատաւարեցին ոնիրը որ քաղաքական հանցամանք ու խորք ունէր:

Ձերբակալուեցան 35 դառնակցականներ ու հարիւրակ մը դառնակցականներ ալ անբասանուեցաւ: Ոնրագործը հետապնդուեցաւ եւ մինչեւ Քեմբըն Քիւլիւս Ստեփանը բերուեցաւ, մէկը որ ոնիրէն օր մը առաջ տնտեսուած էր Պուրնի մօտ, Ուղուեանի գրասան առջեւ եւ սակայն ինք երկար դատաւարութեան, կեղծ վաւերագրերով, դառնակցութիւնը կրցաւ ազատել:

14
Քիչիւք Ստեբանը: Բուն Ոնրագործը քեւ մնաց ան-
գսանելի բայց, ոնրագործը մեր մէջ կ'ապրի. դեռ մեր
արիւնը կը ծծէ, ու հայ ժողովուրդը՝ անունով կը խո-
տի: Իս. դառնակցութիւնն է, հազարաւոր բերաննե-
րով վկայուած, հազարաւոր հայորդիներու համոզու-
մին մէջ խառնուած:

Ի նշան բողոքի Ն. Դ. Հնչակեան կուսակ-
ցութիւնը՝ Ֆրերն Շրպէֆի հայոց գերեզմանատան մէջ
կանգնեցուց Ողբ-Սարգիս Տիրունիի արձանը որ մուս-
ֆի դռնէն Յեսուս մեկնողի անմիջական ուշադրութիւնը
կը գրաւէ ու գայրոյթով կը համակէ եւ որք պիտի մը-
նայ, որպէս անջնջելի մի նախասինք, դառնակցու-
թեան անամօք նակսին, որդւոց որդի ու դարեւ օա-
րունակ:

Հսուեցաւ քե. դառնակցութիւնը կես միլիոն
Ֆրանկ վասնէն՝ ոնրագործը Արդարութեան ձեռքէն ա-
զատելու համար:

Այսօր, բաւական է ապացուցանելու հա-
մար քե դասը ինչքան մեծ կարեւորութիւն ստա-
ցած էր ու ողբացեալ Սարգիս Տիրունին, ինչքան մեծ
արժեք ունէր:

Ոստիկանութիւնը, իգուր կը փնտռէ բուն ոնրա-
գործը, նա մեր մեր մէջ է ու հայ երիտասարդութեան
հոգիներուն մէջ թոյն կը սըրըսկէ տակաւ— Եղ-
բայրն իր Եղբօր դէմ կը լարէ:

Շատ խորհրդաւոր պարագաներու տակ ու ար-
ժանապատեան խոր դրդապատճառներով, անցեալ
տարի, Դեկտեմբեր 7—ին, դառնակցական պարագը-
նութիւններէն—որ ըսուեցաւ թէ Բ. Միջազգայնականի
մօտ դառնակցութեան միակ ձեռնահաս ներկայացու-

15
ցիչն է—Սեդրակ Սասունի անուանեալը, սպաննուե-
ցաւ իր բնակարանին մէջ, Տիկին Բրաբիոն Սարաֆե-
եանի կողմէ՝ ի Ֆրանսա:

Հակառակ դառնակցական հասխօծներու նման
եռեսունէ աւելի վկաներու փաստարկութեանց, Սենի
դատարանը կրցաւ որոշ համոզում գոյացնել եւ սղան-
եալի բարոյական արժանիքը հաստատելու ցանցէն
կայացնել: Տիկին Բրաբիոն Սարաֆեան դատապարտ-
ւեցաւ միայն մէկ Ֆրանկի ու ազատ արձակուեցաւ:

Բարոյականութենէ եւ հոգեկան բարձր առաքի-
նութիւնէ ճառող յետադիմական դառնակցութիւնը
սեսաւ թէ ինչպիսիք ներխաձութիւններ կան պահուած
իր ծոցին մէջ ու ընտանեկան սրբութիւնը ինչքան
կրնայ մաքուր ու անաղաւթ մնալ իրենց տղանակներ
ուն մէջ:

Եւ ո՞ր մէկը յիշել, որ՝ մէկը թուել, Նաիր Իպ-
րահիմէն մինչեւ ձեւաւորան ու ձեւաւորանէն մինչեւ
Դամասկոսի «Միացեալ վարժարան»ը ինչե՞ր չեն պատ-
մուիր...:

Կը բանբասենք արդեօք. ոչ երբեք, օտարու
վրայէն իսկ կը ցատկենք չճանաչեցողներու համար մեր
նախաբանը գլխաւորով:

Հստակ միայն, սա, քե «Ազատ Սեր» փարոզողնե-
րէն անտարակոյս յիմարութիւն պիտի ըլլար այլ պտուղ
սպասել:

Մեր տոմարի արժանապատեանները չվիրաւորե-
լու համար քեքեւորէն կ'անցնենք դիպեալներու վրայէն
որոնք կրնային սխալակներ ու եղբր գրաւել:

Սակայն իրենք, բանաստեղծ (այժմ ընդհանր-
կուծա) Եղիշէ Զարեանը երբ Օրդ. Այվազեանի թիւն

16
եր ինկած ու անոր վրայ կրած⁴ եր բացած փողոցին մէջ
ամիսներով դառնակ քերքերը նորանոր ու չափազան-
ցուած պատմութիւններ հիշեցին. գաղթահալուքիւնը
նախապաշարելու համար, Հայաստանը՝ «դժոխք» ներ-
կայացուցին ու անաժօրաբար մինչեւ իսկ յայտարարեցին
քե. «Հայաստանի մէջ 13 տարեկանէն վեր աղջիկ
չկայ:»

Մինչ, Մր. Փաքիւն, Խ. Հայաստանի պետական
համալսարանի անձնուէր դասախօս Ամերիկացի Միւ-
սիօնաբ, հրապարակային դասախօսութեան մը ըն-
թացին մեծ զովեսով կ'արտայայտուէր, մասնաւորա-
պէս Խ. Հայաստանի բնակչութեան ընտանեկան սրբու-
թեան մասին ու անոր ցոյց տուած բժախնդրութիւնը
կը շատագուր իր հրապարակային բանախօսութեան
մը ընթացին մեծաւոր Արեւելի (ընկերութեան, Մու-
սավարի օրջանի ակումբին մէջ Պէյրութ): *չբեր*

Այնպիսի ծամանակ մը որ արտահանմանի
մէջ, Խ. Հայաստանի անունը մարդիկ վախով կ'ար-
տասանէին:

Խ. Հայաստանի անունով խօսող ու Սօցեալիզմ
հարողող հայրենասերները Մոսկուայի գործակալներ
կը համարուէին ու կը մասնուէին իբրեւ երկրի անդոր-
ութիւնը վրդովող խռովաբար համայնավարներ:

Ու երբ, հայ ժողովուրդի այդ անմիջ գերեզ-
մանափորները չէին յաջողեւ իրենց կիրքերուն յա-
ղուդ տալ, կը դիմէին այլազան միջոցներու:

Ու կը կարծէին քե այդ վերջին միջոցը լաւա-
գոյնն է ու պատիւ կը բերէ մեր մարտական կուսակ-
ութեան:

‘ՈՐՈՄԻՆ ՊՏՈՒՂԸ’

Քաղաքական աշխարհը երկունքի մէջ է ու մը-
նայլ ամպեր կը սաւառնին երկնականարին վրայ:

Փոքորիկն ահաւոր ուս կամ կանուխ պիտի պայ-
քի ու հեղեղն ահռելի՝ իր յորձանուսին մէջ պիտի
խեղդէ բոլոր փոքր ազգերու վառ յոյսերն ու երազ-
ները. երբ անոնք չեն ապահով սծ ուժեղ նեցուկներ.
Եւ վստահելի կոռւաններ:

Սուս մարգարէութիւնները չեն ալիւս որ պիտի
կառողանան համոզել հասարակութիւնը եւ ոչ ալ մեր
բազմաշարժաւ ժողովուրդը խռովի մասնելու ցան-
կութիւն ունեցող որեւէ մէկ բարեմիտ անձ կրնայ
նման խոսելի հրայր մ'ունենալ իր կրծքին տակ բո-
ցավառ ու իր բղեղին մէջ փոքորիկոս:

Մեր ժողովուրդը, ակամայ նետուած է օտար ու
մայր հայրենիքէն շատ հեռու հորիզոններու անհարազատ
ափունքները, եւ իրեն սպառնացող ամենօրեայ բա-
զում զրկանքներուն, գերմարդկային անըմբռնելի ու-
ժով մը միայն կը դիմագրաւէ գէթ իր գոյութիւնը ան-
վար կարեւոր պահելու համար:

Այլ ցանկութիւններ չունի նա. ոչ կը ձգտի աւ-
խարհակալ դառնալ եւ ոչ ալ ալ փոքր ազգեր իր մէջ
ծուլել ու կլանել,

Յարդ, նա միայն, ինքնապաշտպանութեան մարդ
կային տարրական մեթոսներն է որ կը կիրարկէ եւ
աւելիին չի փորձուիր:

Այդ դիմագրաւումը սակայն, ծամանակաւոր

հանգամանք ունի եւ չէ կարող տկալ երկար ծամանակներու:

Քաղաքական ու քաղաքական աննպատակ պայմանները, անխուսափելիօրէն իրենց մահապատիւը գլանին սակ պիտի ճզմեն բոլոր վեհաժողովները եւ պիտի խորհակեն բոլոր պալատներն ու պարագաները:

Յետիններն առաջին ու առաջինները յետին պիտի դառնան անպայման եւ աշխարհ ճոր փուլի մը մէջ պիտի մտնեն՝ երբ արդէն արիւնն ու աւերածութիւնը իրենց համասարած սարսափով պիտի խոտովեն բոլոր վերապրողներու բունն ու երազը, բոլոր շրջադէպներու հանգիստն ու ապահովութիւնը:

Եւ հարուստն ու աղքատը եղբայրաբար պիտի հաշակեն Աստուծային Բարիքն ու Սասանայական Չարիքը. Տիեզերական քաղաքները եւ դառնալիքները, որոնք, իրենց արաւոր գոյացութեամբ կառոյցացած են վերջապէս փաստել ունայնութիւնն աշխարհիս ու անգամ մ'ալ հաստատել Հափախեան այն նշանները քի մարդիկ՝ հարուստ ծնած ըլլանք աղքատ մեռած, դասապարտուած են, կողմ կողմի բաղդուելու եւ վերջապէս հող դառնալու:

Հակառակ Աստուծաբանական փիլիսոփաներու կորովի պատշապանողականներուն. իրողութիւնը երբեք իրողութիւն ըլլալէ չդադրիր ու կը փաստուի՝ գիտական հազար ու մի վարդապետութեամբ քի Անգիտականութիւն չկայ եւ գոյութիւն չկրնար ունենալ:

Դրախտն ու դժոյքը երկիրն ինք է որ կը մար-

մնացնէ:

Հարուստն ինքզինք դրախտի մէջ կը համարէ անհարկոյս երբ երջանկութեան գոգն ինկած, կը մնայ անփոյր ու անհարբէր, հանդեպ աշխարհիկ ցաւերուն եւ անցանցներուն:

Աղքատն իր կարգին, դժոյքի մէջ կը համարէ ինքզինք երբ աւուր հացի կարօտով գործասներու դռները բաղ խելէ վերջ ձեռնունայն տուն կը վեհադառնայ ու ապահով կ'ըլլայ իր զաւակաց անուշադ գալարումներուն, արցունքներուն եւ արայոյզ ճիշերուն:

Դասակարգային պայմարի ոգին անա այսպէս տուայտուող մարդկութեան կրծքին սակ կը կոտորուի ու չարիքին դէմ, նա կը հարկադրուի ծառանալ՝ իր անկախութիւնն ու ապրելու արդար իրաւունքները կաշեմալ պատշապանելու համար:

Սալին վրայ դարբինն անհարձակ երկաթը կը ձեծէ եւ խոք ու մանգաղ կը պատրաստէ:

Մշակն ընդ փոյր, մութն ու լուսուն կ'արբնեցայ հայրենի խոպան տաշտերն ու անդասանները հերկելու եւ արգասաբեր դարձնելու:

Չարամիտներ սակայն, մախանքի տարուած, գիշերանց կուգան որով ցանելու, որպէսզի ծրագն ու աշխոյժ մեակը առաս ու առողջ բերք չստանայ, որպէսզի նա կրկնակ աշխատանք կատարելու հարկադրանքին սակ գտնուի, կարենալ զատելու համար սննդաւոր ցորենը, վատառողջ Որովհն:

Մարդիկ երկու սեռի բաժնուած են եւ իւրաքանչիւրն ունի երկու տեսակ յատկութիւն: Այդ յատկութիւններն են լաւ եւ վատ:

Իւրաքանչիւր սեռ իր խառնուածքին ու իր ըս-

սացած դասխարակութեան համաձայն իր մասնայա-
կութիւնները ի յայտ կը բերեն պատեն ու անպատեն
առիթներով, գիտակցաբար քե անգիտակցաբար:

Մարդիկ երբ անգիտակցաբար սխալ մը գոր-
ծեն՝ քերել պատիժի կ'արժանանան բայց երբ կը հաս-
տատուի քե գործուած սխալը կանխամտածուած է՝
պատիժը կը ծանրանայ համաձայն գործուած սխա-
լին:

«Որովին Պտուղ»ը մեզ շատ բան կը խօսի ու
հայու ձեռնով գործուած եղբայրասպան անարդարա-
նալի ոճիրները յետ պատերազմեան օրջանին բան մ'ալ
աւելին կը հաստատեն:

Մեր մտադրութիւնը երբեք չէ եղած ոչ պատե-
պանել մին ու ոչ ալ դատաւարել մի ուրիշը, այլ
եղած է միայն ներկայացնել դէմքերն ու դէպքերը
ինչպէս որ են:

Դատն ու դատավճիռը հասարակութիւնը ինքն է
որ պիտի տայ՝ եթէ կը նկատուի քե դեռ այդ վճիռը
չէ արձակուած ու վերահաստատուած:

«Որովին Պտուղը» իր առուելութիւններովն ու
իր քերութիւններովը՝ կը մնայ որպէս մի պատմական
վաւերագիր:

Ինչպէս Ա. Նիկոլներու «Սիւրիա եւ Մեքէ» եւ
«պա իբրեւ լրացուցիչ «Բարեկամներուս եւ Թշնամի-
ներուս» գրքոյկները. նոյնպէս «Որովին Պտուղ»ի վեր-
աւրասպումն ու գրքոյկի վերածուիլը, գուցէ շատերու
անգիտածը վրդովե, սակայն մեք կը մնանք մեր տե-
ակեանքներուն վրայ անյողգողող ու անայլայլ եւ մեր
խօսքերուն տակ անգամ մ'ալ նոյնքան մեծ հպարտու-
թամբ կ'ստորագրենք՝ որովհետեւ անոնք հարազատ
հայու հեռատես ու իրատես արտայայտութիւններն են:

եւ ոչ քե հայ անուն Պօլշեիկներու որակը կը խաղան
Սիւրիոյ հայութեան հակատագրին հետ այնպէս՝ ինչ-
պէս կը խաղան Մոսկուայէն եկած դեզ ոսկիներուն
հետ: (Յուսաբեր):

Գաղութահայութեան արդէն իսկ դժբաղդ ճա-
կատագրին հետ խաղողը ոչ Հնչակեանն էր եւ ոչ ալ
Ռամկավարն ու «Համայնավարը», այլ ան որ անգի-
տակցաբար կը յայտարարէ քե, «Այն որ դաճակցա-
կան չէ հայ չէ», իր այդ սխալ մեծամասնութեան մէջ
դաճակցութիւնը այնքան խոր մխրճուեցաւ որ չվա-
րանեցան նոյնիսկ հրապարակային մասնութիւնները-
նել՝ ու դաճակցութեան հակառակ ըլլալու քաղաքական
շինարարական ու մտակոյրային կազմակերպութիւն-
ները ներկայացնել. իբրեւ Համայնավարներ, կրակի
հեռ խաղողներ, Մոսկուայի հետ գործակցողներ, Պօ
շեիկեան Յեղափոխութիւն պատրաստողներ Սուրեան
գրաւելու դիտում ունեցողներ...

Կացիցին կորը՝ դժբաղդաբար մեզ մէ է եղած
միտ եւ ամեն տեղ:

Եւ մարդիկ հայ ժողովուրդի անունով կոկորդ
պատռոց քաղաքագետներ տուց ու հոգի հասցնող,
գործիչներ, հրապարակաւ ու մամուլի մէջ, հայրենա
սիրութիւն եւ ազգասիրութիւն հառող, հրէսորներ ի-
րենց զլանիկ վառելու համար ամբողջ տունը կրակի
տուին ու յետոյ գաղթահայութեան հաւար կանչեցին:

Հարեւաններ արձագանգ տուին այդ հաւարին
ու գրեցին իրենց համոզումներուն համապատասխան.
մին պահանջեց հայերու հիացումը հետեւեալ եղանա-
կով:

«Հայերը վստահաւոր տարրեր են այս երկրին հա-
մար: Անոնք օր մը Պօլշեիկեան յեղափոխութիւն պի-
տի պայքեցնեն եւ կործանեն Սիւրիան: հետեւաբար

պէսք է վարել կամ կողիացնել այդ աճականալի տարերք վերին ձեզիրէի սահմանամերձ Երջաններուն մէջ որով. պատուար մը կը կազմեն քրական սահմանին վրայ:» (Lorient):

Միւսը վրդովուած պատգամ կանգնեցաւ հայութեան սեւ աչներուն համար կարծես ու գրեց:

«Մարդ խենդ րլլալու է հեռացնելու համար հայ տարք որ ինչպէս ամեն մարդ գիտէ կը ծառայէ հաւասարակշռութիւնը պահելու ժողովուրդական բուհարկութեան պահուն» «La Syrie»:

Այս արտասպումները ընել հարկադրուեցանք ցոյց տալու համար քէ մեզ սիրողներ, մեր սեւ աչներուն համար չեն սիրեր, այլ ժողովուրդական բուհարկութեան պահուն հաւասարակշռութիւնը պահելու համար, որ կը նշանակէ ծառայեցնել իբրեւ մարդամեննայ ամբողջ Լիբանոս — Սրբիաճայութիւնը եւ կամ, որ աւելի վասն է քրական սահմանազլխին վրայ, վերին ձեզիրէի սահմանամերձ Երջաններուն մէջ հայութիւնը կողիացնել ու իբրեւ պատուար կանգնեցնել:

Ու մեր մեծ դիւանագէտ Բաղաթագէտները հակառակ մեր զգուշացումներուն եւ բողոքներուն, եղանակ եւ՝ անկողնուց մարդամենեաներ, չմտնանք աւելցնել քէ «ընկերվարականներ ալ են. ինչպէս ցոյց կու տան ինքզինքնին Հիւրերն ու Մուսուլիմին» եւ պատուար քրական սահմանամերձ Երջաններուն մէջ ի վերին ձեզիրէ. Նիքաթի եւ Խապուրի միջեւ:

Մեր Բողոքներուն անեղ ձայնը շատ ուշ արձագանգ գտաւ դժբաղդաբար:

Մեր հեռատեսութիւնն ու իրատեսութիւնը շատ ուշ կրցան ըմբռնել՝ մեր «մարտական» հակառակորդները որոնք իրենց մոլուցիկ մէջ ոսնահարեցին ամեն

Սիրիայի և Լիբանոսի մասին

առաքինութիւնը ու խաւարեցուցի՝ երկու Տիսան Երիտասարդներու կեանք Պէյրութի մէջ իբրեւ վարձատրութիւն անոնց անկեղձ Ազգասիրութեան եւ Հայրենասիրութեան:

Անտարակոյս այդ ձիւան գոհերու գրած ու խօսած ժամանակները Բաղաթագէտ ալ կերպարանք գոյութիւն ունէր ու մեր տխրահոգակ «հերոս»ները չէին նախատեսէր ոչ Ֆրանս — Սրբիական եւ Ֆրանս — Լիբանանեան դաժնագրութիւնները, ոչ Հալեպ — Հոյսեմ. բերեան Սուլ էյ Անասի ու Պէյրութ Նոյեմբերեան Պուրնի արիւնհոտեղեղները եւ ոչ ալ Հասիլէի եւ Գաւրի լի շրջանին մէջ (Վերին ձեզիրէ) տեղի ունեցող խռովութիւններն ու Ամուսէի կոտորած — հրկիչումները:

Անոնք չէին նախատեսէր ու չէին հաւատար: Բայց՝ արդեօք այժմ կը հաւատա՞նք: Նոյեմբեր 15 ի դէպքը իրենց աչքին առջեւ կրցաւ բերել, *Լ. Սիրիան* «Հայասիրութիւնը»:

Նա չէր որ հայութիւնը կուգիր ծառայեցնել այս անգամ ոչ քէ իբրեւ ժողովուրդական բուհարկութեան պահուն հաւասարակշռութիւնը պահող տար, ապա, իբրեւ պատուար հուրին ու սուրին դիմ:

Գիտենք անուշ քէ «Անդր — Նահրի հայութիւնը մինչեւ ասումները զինուած, պատրաստ էր պատասխան վրայ յարձակելու»: Բայց քէ ինչո՞ւ այդ ելույթը ի վրեժաբազմաշարշար ժողովուրդին որ ամեն գնով ջանաւ ի պահել եղբայրական յարաբերութիւն Լիբանանի եւ Սրբիայ բնիկներուն, Թող պատասխանեն մեր ընդդիմադիր մոլեգնողները եւ բողոքուողները իրենց յոխորտանքը երբ կրցան: ու՞ր են 500 զինեալ նախկին պատերազմիկները:

Մեր մայր հայրենիքին հանդէպ, անտարակոյս

Սիրիայի և Լիբանոսի մասին 24/11/22 ի պարտէս Երջան

դիորոհն ու համակրանք յայնչելով հանդերձ եւ բեք մեր
 երկրորդ հայրենիքին չենք դաւանանք, ընդհակառակը
 կը սրամաղրենք մեր Գիգիական, բարոյական եւ մը
 տաւորական բոլոր կարողութիւնները ի նպաստ վերա-
 զարդնող այս երկիրներու Սիւրբոյ եւ Լիբանանի, Բա-
 դախական եւ անտառական յառաջդիմութեան, բարգա-
 շտանման վերջնական ազատագրութեան՝ առանց կան-
 խակալ կարծիքներու եւ դաւանական խտրութեան:

Մեր այս սրամաղրութիւնները կը մնան անփո-
 փոխ որքան ասեմ որ կը բնակիմք այս հիւրընկալ եւ
 կիրքներու մէջ ու կը պահենք վառ յեռասակներ՝ քեզ
 մը կարենանք վերադառնալ մեր մայր հայրենիքը՝ Խ.
 Հայաստան որ ազատութեամբ է բրնային բռնաժամանակէն
 ու լծուած է յեռաբարակեան տենդոս աշխատանքի:

Գաղութաբնակչութեան մարմինը քեզ հետ ու է
 բայց հոգին կը սաւառնի Արարաթի բարձունքները
 արծաթափայլ ու Գիւրական: Նա ցանկութիւն չունի
 երբեք Սիւրբոյ մէջ «Հայկական Օճախ» հաստատելու,
 այս է «Որոմին Պտուղ»ին վերջին խօսքը, որուն հա-
 մար զոհ գացին մեր (Վ. ԽԱՉԱԿԻՐ) երկու գաղա-
 փարակիցները՝ Սարգիս Տիրունիք եւ Միհրան Աղա-
 զարեան:

Գաղութները մեզ համար ժամանակաւոր հան-
 րուաններ են իսկ Խ. Հայաստանը մեզ վերջին կա-
 ճանը:

Պէյրուս
 5/ 10/ 937

Վ. Խաչակիր

Այդ կարծիքները սակայն սխալ եզրակացու-
 քեան յանգեցան ու հակառակը տեղի ունեցաւ:

Ինքնակցութիւնը վարկաբեկուեցաւ «Ոնրագործ»
 ինքզնուն ստացաւ: Հայ ժողովուրդը նախաձեռնեց կար-
 դաց:

Անկեղծօրէն ազգասիրական ու հայրենասիրա-
 կան ազնիւ զգացումներով դաշնակցական շարքեր
 մտնող երիտասարդութիւնը, անդրադարձաւ կասարուած
 անաւոր սխալներուն եւ օձիկը բռնեց իր փոքրիկ Բա-
 դախականներուն, որոնք յեղափոխութիւն կուսուցա-
 նէին եւ եղբայրասպան կոչուեցին կը մղէին այդ
 միամիտ երիտասարդները:

Այսօր, զգաստացած են միամիտ շարքայիննե-
 րը ու նորացած՝ կոյր գործիք ու կթման կով դար-
 ձողներու շարանը:

Այդ ոգիները, լաւ վաստակաւորութիւն բողո-
 ցած են հայ հասարակութեան եւ օտար շրջանակներու
 վրայ:

Ոնրագործներն ու անոնց պատշապան հանդիսա-
 ցող ղեկավար տարրերը զուր տեղ սիրային խնդիրներ
 խառնեցին՝ ոգիքի մը, որ իր լայնփուն ու խորփուն
 քաղաքական եր եւ սիրային հարց չէր կրնար ըլլալ:

Անոնք զուր տեղ ջանացին արատաւորել զոնք որ
 անաղաւթ ու պայծառ հակասները որոնք յետ մահու
 աւելի կը լուսափայլին ու աւելի կը գեղեցկանան:

Օճախի պղպղակներու նման մարտնչան բոլոր
 գրպարներէնները ու գաղափարի այդ զոյգ Տիտան-
 ները — Ս. Տիտանի եւ Մ. Աղազարեան — կը մնան
 որպէս մշտական աստուածներ որ շունչ ու հոգի կու-
 տան քմած ջիղերուն ու կը կաթեցնեն վսեմ գաղա-
 փարներու հրաշքը բոլոր անոնց հոգիներէն ներս ու

որոնք տարին առնուազն մի քանի անգամներ, Յըրբ-
Շըպէի Հայոց գերեզմանատունը կ'այցելեն:

Հանդիսասեսներ պատկառանք եւ երկիւղածու-
քիւն ցոյց կուտան հանդէպ այդ կորովի գոհմունքն ու
անեծք կը կառնան բոլոր բռնաւորներուն, որոնք բը-
սորեն իրենց սմարդի կիրքերը կը յագեցնեն մարդկա-
յին անմեղ արիւններով:

Այդ ոմիրները փոխանակ ընդդիմադիրները բա-
րոյալեւու, աւելի եւս հորացուցին ասելուքիւնը եւ
իրար միացուցին հակադաւանակ—դիմուկրասիկ տարրերը
որոնք քեւել ոմիրը ոմիրով փոխարինելու չափ սխա-
մաւելակերպերով չեն առաջնորդուիր, բայց եւ այնպէս
երբեք ալ առիթը չեն փոխացներ՝ քննադատել ու շանտաշ-
իւն ապականել իջեցնել յանցապատճառներու երեսին:

Տխրուցիի եւ Ողագարեանի սպանւորները
(զանց կ'ընենք յիշատակութիւնն ու պատմութիւնը ը-
նել նաեւ Դուրեանի, Թաթեւեանի, Մարաշեանի եւ
այլն սպանուորները) որոնք պարզ է քե դաւանակցու-
թիւնը մոխիրի վրայ նստեցուցին եւ անոր բարոյական
արժեքը ցոյց տուին զաղքահայ հասարակութեան:

Նա, իր այդ ոմիրներով քեւել փորձեց լոնցնել
արդարութեան ձայնը, բայց արդարութեան ձայնը կը
հնչէ աւելի ուժգին ու աւելի յստակ: Որքան ժամա-
նակը կը սահի ու կ'երթայ, այլեւան այդ ձայնը իր ար-
ժեքը կը բարձրացնէ ու ցոյց կուտայ քե ոմիրն ու ոմ-
րագործութիւնը զաղափարի տկարութեան նշաններէն
էնչեւն կարող ընկնեցնել սպասամիտ հոգիներ որոնք
ոգորուած են Արդարութեան, եղբայրութեան եւ
Հաւասարութեան վրասմ իտիւղներով:

Պատկասեսներն են որ առողջ զաղափարներ

կ'ունենան, զաղափարներ որոնք մարդկութեան բարո-
ցաութեան կը ծգտին ու կը ջանն բռնաւորութիւնը վեր-
ջ ընել հրկրագնդիս վրայէն՝ սրպեզի մարդիկ գազան-
ներ չ'ըլլան իրարու եւ ապրին երջանիկ ու վայելչե-
ւեղի բիւրեւարիքները հաւասարապէս ու եղբայ-
րաբար:

Այդ զաղափարական տարբերութիւնն է որ կա-
մայ քե ահամայ մարդկութիւնը կը բաժնէ երկուսի-
Փաշխտ եւ ՍՈՑԻԱԼԻՍՏ:

Դաւանակցութիւնը լծուած է Ֆաւականութեան
կառին ու արկածախնդրական մոլուցքին մէջ իր նա-
բան է կորսնցուցած, միծէ Հնչակեան կուսակցութիւնը,
բոլոր այլ հոռանքներու գլուխը անցած, կ'առաջնորդէ
տարագիր հայութիւնը դէպի Աւեսեաց երկիր, դէպի
Նայիրեան Աթաւհ, դէպի խորհրդային սոցիալիստա-
կան Հայաստան:

Այդ նամբուն վրայ նա հեղե լանման արիւն ու ֆրսինք
թափեց ու Յիսուն տարիներէ իվեր կը շարունակէ իր
վազգը անսայթա՛, առանց կարեւորութիւն տալու աշէն
ու ձախէն փչող սառ փամբներուն, որոնք Հնչակեան
կուսակցութեան մահը կ'երազէին:

Այդ չարամիտները, այսօր, իրենք են որ կը մա-
հանան ու դատապարտուած են ասամներ կնքացնելու
իտեւ մեր վերաբնուող հայրենիքի յաղթական վե-
րելին: Հնչակեան կուսակցութիւնը կայ ու կը մնայ
Նա աներկիւղ է ու անվախ:

Թող վախճան անոնք, որ ոմիրներ կը սարքեն
իրենց անձնական շահերէն թելադրուած:

Թող վախճան անոնք որ արդարութեան ու ճր-
մաւորութեան դէմ՝ Տօն Դիօթեան նիզակներ կը հօնեն
աշ ու անեակ, եւ պոռոտախօսութեամբ, շարքեր կը

խանդավանեց:

Թող վախճան անոց որ խաւարած ճամբա
ներէ կ'առաջնորդուին ու մեր Խ. Հայրենիքին կը դա
ւանանեն անմտեցն ու յիմարաբար:

Ամենուրէք սարածուող անգործութեան ու բե-
ռառութեան անեղագոռ փառքիկներու մէջէն Սոցիա-
լիզմի յաղթանակն է որ իր Ոսկեցոյլ ճառագայթնե-
րով կը դիւթէ համայն աշխատաւորութիւնը ու կը կա-
պէ իր վեհ սլացքին:

Ֆաշիզմը պիտի քաղուի իր աւերածութեան
մէջ անպայման վաղ կամ անագան ու պիտի խեղ-
դուի՝ իր իսկ ձեռքերով պատաստուած Արիւնի ու
արցունքի լներուն յատակը:

ԿԵՅՅԷ՝ ՍՈՑԻԱԼԻԶՄԸ:

ԱՆԿՅԻ՝ ԲՈՆՈՒԹԻՒՆԸ:

Վ. Խաչատուր

Վ. — ԲՐՏԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

Խօսքը, գիրը, սերմեր են՝ որոնք նոյնիսկ եթէ
քարերու վրայ իյնան՝ կ'աճին, կը բեղմնաւորեն եւ
իրենց պտուղը կ'ուտան: Մենք կը խօսինք, կը գրենք,
առանց երբէք խորհելու արդիւնքի մասին: Եւ երբ
կը ճաշակենք անոնց դառն պտուղը՝ իրար կ'անցնինք
եւ պատասխանատուներ կը փնտռենք: Այսօր ամէն
ազգի մամուլ մեզմով կ'զբաղի: Մեզի կ'ամբաստանեն
որպէս Բրտական արկածախնդրութեան գործակիցներ,
որպէս Սուրիոյ հիւսիսը հայկական օճախ սեղծող-
ներ, որպէս օսարին Բաղադական գործիք եղողներ,
որպէս սեղական ազգային շահերուն դաւադրողներ,
որպէս սահմանային անդորրութիւնը վրդովողներ, եւ
վերջապէս երկրին խաղաղութիւնը խանգարողներ:

Ասոնք, բոլորք, սուտ ամբաստանութիւններ
չեն, երկինքէն իջած հերիւրածոյ մեղադրանքներ չեն.
կան իրականութիւններ, մեր ձեռքերովն իսկ նետուած
սաղմեր՝ որոնք ծլած են, մեծցած, ճիւղաւորած եւ
պտղաբերած:

Ձի սրտնեղիլ, չհայհոյել՝ երբ մեր այդ երէկի ծը-
գած սաղմերուն պտուղներն են, որ այսօր մեզի կը
հրամցուին, եւ վաղը անպայման, զօրով կ'լանեկ պի-
տի տրուին մեզ:

Քրտական հարցը երկինքէն իջած նորութիւն մը
չ'է: Ո՛չ թուրքը հնարեց գայն, եւ ո՛չ ալ սուրիացին
հերիւրեց ոչինչէն:

Հայը, հայ դաշնակցականը, իրեն նոր վարկ գրու-
նելու համար խօսքի ու գրքի վրայ ստեղծեց գայն,
սին գոյներով կերպարանաւորեց, լայն շորերով մար-
մնաւորեց, ու՝ հսկայի մը հանգոյն՝ դրաւ իր դատարի

կրպակին մէջ՝ ի ցոյցս մարդկան: Դաշնակ պատգա-
մաւորական ժողովներէ դուրս տրուած շոնդալից յայ-
տարարութիւնները, Պալքաններէն մինչեւ հեռաւոր
Ամերիկաները արծազանգ տուող հրեղէն ճառերն ու
հրապարակային հանգանակութիւնները, ո՛չ հայ ռամ-
կավարի մատուցութիւն էր, եւ ո՛չ ալ հայ հնչակեանի
դաւադրութիւն: Հայ դաշնակցականի շարլաթաւու-
թիւն էր, դատարկաբանութիւն, հրձեգութիւն ..

Եւ եթէ՛ հայ մամուլը երբեմն միայն տխուր
հարկին տակ գտնուեցաւ, խօսեցաւ այդ նիւթի մա-
սին, այդ պարզապէս ծագած կրակը մարելու, ծաւա-
լող հուրը արգիլելու, եւ մանաւանդ մեր այդ ան-
միտ հրձիգները մի քիչ ուշքի բերելու համար էր:
Հասկցան այդ բանը, գնահատեցին այդ եղբայրա-
կան թելադրութիւնները: Երբէ՛ք. անոնք աւելի
լուսնոտած՝ իրենցմէ դուրս բոլոր մէկ ջուրով մատ-
նիչներ, դաւաճաններ, գործակալներ մկրտեցին ու
դիմեցին խորխորատ:

— «Բուն գործակալները իրենց են», կ'ըսէ «Միլ-
լիէթ» իր 12 օգոստոս թիւին մէջ եւ կը յաւելու: —
«Որովհետեւ դաշնակցականներուն Ադրբայջան քիւր-
տերուն հետ գործակցութիւնը ամէն օր, ամենէն ա-
ռաջ, դաշնակցական թերթերը կը գրէին մեծատառ,
շոնդալից ասութիւններով: Եզիպտոսի «Յուսարեր»-
ը չէր որ Ադրբայջան գրուած նամակներ հրատարա-
կեց եւ իր չքերը, քիւրտ պետերու լուսանկարներով
զարդարեց:

«Պէյրութի «Ազդակ»-ը չէր որ չորս սիւնակները
քրտական ճակատէն ղրկուած թղթակցութիւններով
կը լեցունէր եւ քիւրտ «հերոսներ»ի լուսանկարներով
կը զարդարէր:

— «Վեց հարիւր տարիներու փորձառութիւնը
ունեցող կառավարութիւնը չէր կրնար միայն այդ

դաշնակցական թերթերը աչքի առաջ ունենալով պէտք
եղածէն աւելի ծանօթութիւններ առնել իրենց շար-
ժութեանը մասին»:

— «Հետեւաբար բուն գործակալները իրենք են»:

Կրնա՞նք «Միլլիէթ»ի այս տողերը հերքել եւ
ըսել ու հաւատացնել, թէ «Յուսարեր»ներն ու «Ազ-
դակ»ները այդ տեսակ բաներ հրատարակած չեն,
քիւրտ «հերոս»ների լուսանկարները չեն դրած, եւ
թէ ըրած են անմեղ մտքով... Թերթ ծախելու համար-

Այդ հերքումը, այդ հաւատաւորումը, եթէ կարելի
էր, մինչ այն՝ պէտք չէր որ ըրած ըլլար դաշնակ-
ցութեան կեդրոնական կոմիտէն՝ երբ ըսածները ձրի
զրպարտութիւններ էին, եւ եթէ ինքը գիտեր՝ թէ
նման բրոյֆաւսիոններ մեծապէս կրնային գտանգել
տառապալկոծ հայութեան խաղաղ կեանքը:

Քրտական հարցը, պէտք է գիտնալ թէ այսօր
ուղլուա) չէ միայն Քիւմայական Թուրքիոյ դէմ՝ ու
տակալին տասնեակ հազարաւոր հայեր կապրին: Վեր-
ջին իրադարձութիւնները ցոյց տուին, որ ան նոյն-
քան ուղղուած էր Պարսկաստանի Իրաքի եւ նոյնիսկ
Սորիոյ դէմ՝ որտեղները հոծ թիւով հայեր կապրին,
եւ որո՞ց անդորրութիւնը պայմանաւորուած է տեղա-
կան ժողովուրդի բարեացակամութեան հետ: Այս ի-
րականութիւնը տեսնող դաշնակցութիւնը եթէ Սու-
րիոյ, Իրաքի եւ Պարսկաստանի հայութեան հանդէպ
պուտ մը խիղճ ունենար, գոնէ մի քիչ կը սանձահա-
րէր իր խօսքի ու զրչի օգային արշաւները գէպի բրր-
տահայատան:

Մեզի չափ «Միլլիէթ»ներն ու «Իրան Գապեր»
ներն ալ գիտեն թէ դաշնակցութիւնը իր հասակին
գէրօ մըն է գործի հրապարակին վրայ եւ անոր գիրն
ու խօսքը բեկամալին ունայնաբանութիւն է լոկ

Բայց թշնամին զէրօին մէջի հսկան կուզէ տեսնել ամէն անգամ, որ ան կը ծառայէ իր քաղաքական հաշիւներուն:

Դաշնակցութիւնը քառասուն տարիներ շարունակ իր խօսքի ու գրչի հերոսութիւններովը ծառայած է մեր թշնամիներու քաղաքական շահերուն, եւ այսօր իրենց եւն բուն գործակալները, երբ իրենց անմիտ հրատարակութիւններովն ու յայտարարութիւններովը կը մատնեն ամբողջ հայութիւնը, իւր կը քրտնեն անոր թշնամիներուն ջամաք հացին:

Դաշնակ-Հօյպուն կենակցութիւնը, որ փողոցային էր դարձեր, ծնաւ Սիւրիական օճախի մանկլաւիկը:

Թուրքերը, ազդուած այս շարժումէն, սկսան գէշ աչքով նայիլ հայերուն: Այդ առթիւ, Հայաստանի կրթական գործավարը՝ հանգուցեալ Ա. Մուսեան, նոյն տարուայ սեպտեմբերին, Սուրիոյ մասին գրուած իր մէկ յօդուածին մէջ, առաջին անգամ ըլլալով կը գրէր:

— «Անգլիոյ Պաղեստինի մէջ «հրէական տուն» մը հաստատելու ծրագրին պէս, Ֆրանսա ալ կուզէ Սուրիոյ մէջ «հայկական օճախ» մը հաստատել, իր քաղաքական նպատակներուն ծառայեցնելու համար»:

Այն ատեն, «Արեւ»ի քաղաքական բաժնի յօդուածգիրը Պ. Միք. Նաթանեան, վեր առնելով Մուսեանի այդ հատուածը, գրեց

— «Որքան բառ՝ այնքան սխալ, որքան միտք՝ այնքան խեղաթիւրում: Որքան խորհուրդ՝ այնքան մեղանջում»:

Շատ չանցած Հ.Բ.Բ. Միութեան Ընդհ. Տնօրէնութեան Դիւանէն 7 Յունվար 1930 թուակիր պաշտօնական գեկոյց մը կ'ըսէր:

— «Սուրիոյ հայ գաղթականները տեղաւորելու համար ազգաժողովի ծ.ջէն կազմուած յանձնաժողովը, գումարուած դեկտ. 2ին եւ 19ին՝ ըռոշեց Թուրքիայէն նոր տեղահանուած հայերը տեղաւորել նկարատի եւ Խապուրի միջեւ գտնուող հողերուն վրայ: Եւ այդ ծրագրի իրականացման համար յատկացնել նանսէնեան ծրագրէն աւելցած 336000 ֆրանքի եւ ֆրանսական կառավարութեան տրամադրած գումարները»:

Քիչ վերջ, 23 Յունվար թուակիր «դէպի հայկական օճախ մը» խորագրին տակ, Մ. Ա. ստորագրութեամբ նշանակալից յօդուած մը երեւցաւ Պէյրութի «Լ'օրիան» եւ Եգիպտոսի «Պուրս էժիպսիէն» ֆրանսերէն կարեւոր թերթերուն մէջ, ուր ի միջի այսց կ'ըսուէր:

— «Ֆրանսա՝ միշտ կարեկից, Ամերիկա եւ Ազգաժողովը փութով անկիւն մը կը փնտռեն, ուր կ'ընան տեղաւորել հայերը եւ ազգային օճախ մը քստեղծել անոնց»:

«Այլեւս Սուրիական քաղաքները չէ որ պիտի կրնան զրկել Անատօլուէն տարագրուողները, որովհետեւ այդ քաղաքները յորդելու չափ լեցուն են անոնցմով: Ուրեմն, ո՞ւր գտնել երկրամաս մը, որ կարենայ քանի մը միլիոն ժողովուրդ ունեցող ազգ մ'յ պարունակել»:

«Հարցը լուրջ է, այդ իսկ պատճառով. Ֆրանս. ծերակոյտը այդ ծրագրի իրականացման համար անցեալ 1928 դեկտ. 12 ին. 3 միլիոն ֆրանքի վարկ մը բուէարկեց պաշտօնապէս եւ միաձայնութեամբ»:

«Բոլոր հայերը դժգոհ չեն, որ Հայաստանը ձգելով արտասահման ապաստանին»:

Հայ մտաւորականները ամէն առիթով երախ-

տաղիտութիւն կը յայտնեն հանդէպ Սուրբիոյ հովանաւոր պետութեան, որ յայն ասպնջականութիւն ցոյց տված է իրենց հարիւր հազարաւոր ազգակիցներուն: Բայց անոնք չեն ուզեր նեղուիլն պատճառել Սուրբիացիներուն, եւ փափաք յայտնած են եփրասի ու Խապուրի միջեւ զՏԵՆՈՂ հեղափոխութիւն վրայ երթալ բնակիլ:

«Շտապանքը, որ Ֆրանսա կ'ընէ Հայկական Օսմախի ստեղծման համար. լոկ մարդասիրական գործ մը չէ: Մն Ֆրանսական ազդեցութեան մերձաւոր աւելեւի մէջ տարածման իմաստուն քաղաքականութեան բացումն է:

«Վերին Միջագետքը, իր հիւսիսային Սուրբիոյ հանգամանքովը բնակուած հայերէ, պատշապանուած փութերէ որոնք Սուրբիական հողը ապաստանած են — պիտի ըլլայ պատշապանութեան առաջին դիրքը, ընդդէմ բոլոր արեւելոյցներուն եւ հաւանական յարձակումներուն:

Ապա՝ Երուսաղէմի «Էլ Սարազ» թերթը հրատարակեց — «Տեսակցութիւն մը Դաւեանակ շէնքին հետ» ուր «դաշնակ շէնքը» պատասխանելով խմբագրին հարցման կ'ըսէ:

— «Մենք ո'չ մէկ քաղաքական նպատակ ունինք այս երկրին (Պաղեստին) մէջ, արդէն իսկ համաձայնած ենք Ֆրանսական կառավարութեան հետ «Սուրբիական Օսմախ» ի մասին եւ հոն է որ պիտի հաւաքենք բոլոր հայերը»:

Այս յայտարարութիւնը իր օրին արտասույունցաւ Պէյրութի «Էլ Ահրար» եւ Դամասկոսի կարգ մը արաբական թերթերուն մէջ եւ նախապատճառ եղաւ հակահայ բուն արտայայտութիւններու:

Դամասկոսի «Էլ Շաապ» օրաթերթը բառ առ բառ գրեց հետեւեալը:

«Հռոմէացիներուն փորձը լաւ դաս մըն է մեզի: Եւրոպացիները ամենամեծ բարիքը կ'ընեն հայերուն, եթէ զանոնք իրենց հին Հայաստանը կը ղրկեն: Որովհետեւ հոն է անոնց թագաւորներուն գերազմանները, հին յիշատակները եւ պատմական տեղերը»:

ՇԱՐՈՒՆԱԿԵՆՔ ՍԱԿԱՅՆ

«Սուրբիական օճախ»ը ինչպէս տեսանք, որպէս ծնունդը դաշնակ հօյպուն փողոցային կենսակցութեան մարմնաւորուած անոնց պետի շարժումներովը, շնչաւորուած անոնց քաղաքական ներշնչումներով այսօր որպէս կենդանի տիպար մը կը կանգնի Սուրբիացի ազգայնականի առաջ՝ եւ ո'չ թէ աղաչելովը:

Եթէ չ'ըլլային դաշնակ փողոցային կենսակցութիւնը, եթէ չ'ըլլային դաշնակ լեզուի ու գրչի անգղալոյս պոռոտախօսութիւնները, վերին Ճէզիրէին մէջ հարիւր հազարաւոր զաղթական հայերու տեղադրումն անգամ ո'չ մէկ կասկած, ո'չ մէկ դժգոհութիւն պիտի առնէր տեղացի արաբին՝ եթէ այն նոյնիսկ հայկական օճախ մը ըլլար իսկապէս,

Բայց ինչպէս կուգենք, որ քառասուն տարիներու «Եփրատիսական կուսակցութիւն» հաւքաւոր ունեցող հայ կազմակերպութիւն մը, որ դեռ եւս. այդ անունը կը պահէ եւ չի դադրիր քաղաքական արկածախնդրութիւններու ետեւէն վազելէ, բրտական շարժման մասնակցի, քանի մը հազար բրտախօս հայերու թուրքիայէն վտարումը հրապարակաւ քաղաքակ յաջողութիւն յայտարարէ, «Սուրբիական օճախ» ի մասին Ֆրանսացիներու հետ համաձայնած ենք ըսէ՝ եւ տե-

դական արարը լո՛ւ է, քննայ. ապուշ եւ յիմար գտնուի:

Տեսէք թէ արար կոմիթէին պաշտօնաթերթը: որ կը հրատարակուի ժընէվի մէջ, իր 1930 Մայիսի թիւերուն մէջ — հայերը Սուրիոյ մէջ — խորագրի տակ ինչ կը գրէ:

— «Ինչ որ ցաւալի է՝ սա է թէ՛ հայ ազգայնականներու պէտքերուն մեծամասնութիւնը Ֆրանսական իշխանութեանց հետ կաւարեալ համաձայնութեան մէջ են: Ո՛ր միայն չեն տեսներ անպատեհութիւններն ու վտանգները, որ Սուրիոյ մէջ հայ ազգային տունի մը կազմութիւնը կրնայ ընել, այլ եւ համուզուած են աւելորդ պատերազմի մէջ տեսնելու եւ սխալ պոզիտիւնութեան՝ անց հոգ ընելու Լըվրին բուն տէրերը

«Կը մոռնան անոնք, որ իրաւունքի, արժանապատեան, շահու եւ գոյութեան հարց մըն է այդ արար ազգին համար:

«Սուրիացի հայրենասերները ցարդ իրենց անծին շրջահայեցողութիւն կը պարտադրէին, եւ նախամեծար կ' ճախարէին լուծիւնը, չկիրաւորելու համար իրենց տանջուած բաղդակիցներուն զգացումները:

«Բայց վերջապէս հասկցուած է թէ որո՞ւ ծագի մը համաձայն է երկու կողմերու կաւարեալ համաձայնութեամբ գնաց'ը՝ այս վտանգաւոր համբու մէջ: Այս դառն իրականութեան արաբական երկիրներուն մէջ առաջ բերած յուզումը շատ հասկնալի է եւ արդար:

«Ի հարկէ, կարելի էր թոյլ տալ տնտեսական, ընկերային եւ մանաւանդ երկրին օրինաւոր պահանջներուն հետ հաշտօրէն համեմատուած գաղթականներու թիւի մը հիւրընկալութիւնը: այդ պիտի ըլլայ մարդկային պարտականութիւնով: Սակայն բացարակաւ անկարելի է թոյլատրել զանգուածային ներգաղթի

բաղաբականութիւն՝ որ կը միտի հիմնելու ազգային հայրենիք մը Սուրիական հողին վրայ՝ հոն հրաւիրելով թուրքիա եւ այդ ցանցընուած հայերը:

«Պաղեստինի օրինակը բաւարար է՝ փնտեցնելու համար անոնք որոնք ախրատ հրեշային լուծում կը պատրաստեն:

«Վայրկեանը շատ ծանրակշիռ է: Մեզի պարտը կիյնայ կոչ ընել մեր հայ բարեկամներուն լուրջ ուշադրութեանը հասկցնելու համար անոնց որ ստիպողական է ուղի փոխել եւ ջանալ զտգելու տարրեր լուծում որ հաշտ ըլլայ երկու ժողովուրդներու շահերուն:

«Մենք իրաւունք ունինք սպասելու մեր հայ բարեկամներէն ծէսք մը, որ հաստատէ թէ մեր կոչը պիտի լսուի իրենց կողմէ:»

Կը տեսնենք թէ, հոս չկայ որոշ հակահայ դիտում կայ միայն բարացած համոզում թէ «հայ ազգային պիտեղուն մեծամասնութիւնը Ֆրանսական իշխանութեանց հետ կաւարեալ համաձայնութեան մէջ են...» որո՞ւ ծագի մը համաձայն Սուրիոյ հիւսիսը հայ ազգային տուն կազմելու համար:

Եւ թէ յօդուածագիրը ինչ սրտազին կոչ կուղղէ հայ բարեկամներու լրջախոհութեան՝ որպէսզի ստիպողաբար ուղի փոխեն եւ զտնեն լուծում մը որ համապատասխանէ երկու ժողովուրդներու շահերուն:

Լսեցի՞նք մենք այդ կոչը եւ ինչպէս պատասխանեցինք անոր:

Սուրիոյ դաշնակ պաշտօնաթերթը՝ «Ազդակ», ահա թէ ինչպէս կը պատասխանէ այդ բոլորին:

— «Պէտք է շատ լաւ գիտնան մեր պաշտօնալիցներ, որ մեր եւ մեր բարեկամներուն միակ ծրագրով

Handwritten note in Armenian script, likely a marginalia or correction, mentioning 'հայ ազգային' and 'պաշտօնաթերթ'.

գիրն է հողին ու արօրին կապել հայու թիւնը: Դժ-
բաղդաբար միջին Յուրիոյ մէջ չկան ընդարձակ եւ տ-
րամադրելի հողեր այդ նպատակին յատկացնելու հա-
մար: Անմշակ բայց բերրի տարածութիւններ կը գտ-
նուին Սուրիոյ արեւելեան սահմաններուն վրայ,
որոնք թափուր են եւ տրամադրելի: Մենք կը փափա-
քինք որ քանի մը հազար նորեկ գաղթականները այդ
շրջանները հաստատուին հողին կապուին»:

Այս տողերը գրող մարդը արդե՞օք գիտէ թէ ո՞ր
են Սուրիոյ արեւելեան սահմանները՝ ուր քափուր եւ
սրամադրելի հողեր կը տեսնէ: Կարե՞լի է առասց ծի-
ծաղելի ըլլալու որպէս հակափաստ ներկայացնել այն
որ—միջին Սուրիոյ մեջ քանի մը հազար գաղթական-
ներու բաւելու չափ իսկ սրամադրելի հողեր չկան:
Ներելի՝ է առանց խելագարուելու ըսել թէ—

մեզ կը փափաքինք որ քանի մը հազար նորեկ գաղ-
թականներ հաստատուին այդ շրջանները եւ հողին կա-
պուին: Աւելի լաւ չէ՞ր ըլլար, լաւ, պապանծիլ՝ քան
թէ այսպէսի՛ գրաւոր խոստովանութիւններ տալ թշ-
նամուն ձեռքը:

Մատնութիւն, դաւադրութիւն, գործակալու-
թիւն... փնտոցէք միմիայն այսպիսի անմիտ ու ա-
նիմաստ գրութիւններուն մէջ՝ որոնք կը թունաւորեն
մթնոլորտը եւ շնչահեղձ կընեն դժբաղդ հայութիւնը:
այս չէ սակայն բոլորը:

«Սուրիական օճախ»ի մը ծրագիրը, եթէ պարզ
ենթադրութիւն էր՝ շուտով փաստացի իրականութիւն
դարձաւ Սուրիացի ազգայնականի համար՝ նոյնիսկ
մեր կողմէ տրուած շօշափելի փաստերով:

«Ազդակ»ի ծանօթ անմիտ ու թունաւոր գրութե-
նէն յետոյ, Հալէպի գաղթականաց կեդրոնական խը-
նամակալութիւնը, հրատարակեց «կոչ հայութեան» մը
ուր կ'ըսուէր:

—«Գամըշը եւ Հաւիլէ մեկնող պատուիրակու-
թեանց տեղեկագրերը ստիպողաբար գաղթականները
տեղաւորելու եւ անոնց լծկան հայթայթելով հողին
կապելու պէտքը կը շեշտէին:

«Մեր յաջողութիւնը կապուած է լայն զոհողու-
թիւններու հետ: Ցարդ ընդհ. գաղթողներու թիւը հա-
սած է 3800-ի եւ ոտոյգ է որ ծմբան օրերը անցնելուն,
նոր գաղթականներ ալ պիտի հասնին՝ շուրջ 6-7 հա-
րիւր ընտանիք: Ցանկալի է որ մնացողներն ալ օր ա-
ջս հասնին:

«Նկատի ունենալով ամենուրեք հայ ժողովուր-
դին ցոյց տուած գուրգուրանքը իր դժբաղդ լեկոր-
ներու, ինքնաբերաբար կազմուած նպաստահաւաք
մարմիններու դրական աշխատանքները եւ Մամուլին
բերած զնահատելի աջակցութիւնը, մենք մեծ հաւատ-
քով կը ձեռնարկենք մեր գործին, կ'սկսինք պզտիկ
ծաւալով եւ կ'ընդլայնենք այն չափով՝ որ հայ ժողո-
վուրդը նիւթական միջոցներ կը տրամադրէ մեզի»:

Եւ այս քաղաքական յոյժ մոխացեալ ոճով
գրուած «կոչ հայութեան»ը, ուշադրաւօրէն ստորագը-
րուած էր հետեւեալ լծելով:

— «Ն. Վ. Սահակ Բ. Կ. Կիլիկիոյ, Բժշկապետ
Ա. Ալթունեան Հ. Գաբրիէլ Ծ. Վ. Գասպարեան, Բը-
ժիշկ Յ. Մ. Դադարեան, Ս. Մազլումեան, Գ. Ազեր-
եան:

Հալէպի «Եփրատ»ը իր ժամանակին վեր առնե-
լով այս կոչը, գրեց:

— «Էլ Ահւալ» թերթը հրատարակեց Հալէպի
իր թղթակցին մէկ գրութիւնը, ուր կ'ըսուի. — «Հա-
յերը հիւսիսային Սուրիոյ մէջ գաղսնի հայկական
հայրենիք մը ստեղծելու կաշխատին գլխաւորութեամբ
իրենց կաթողիկոսին եւ գործակցութեամբ: հայ կաթո-
լիկներու եւ հայ բողոքականներու: Հայ կրօնական
պետերը ամեն միջոց ի գործ կ'ընեն թուրքիա մնացած
հայերը Սուրիա բերելու համար: Հայ գաղութները շատ
մեծ գումարներ կը նուիրեն: Եկեղեցիներու մէջ քա-
րադպրութիւններ կ'ըլլան՝ ուղեւորի հայերը իրենց թուր-
քիա մնացած ազգականները Սուրիա բերել տան: Հա-
յերը բողոքականի մասնաւոր նիւղեր ունին ամեն
կողմ:

Ֆրանսացիները համաձայնած են այս ծրագրին.
ելն:

«... Կր կարծենք թէ աւելորդ էր խնամատարա-
կան գործին համար ցանազան նոր մարմիններ կոչմե-
լը: Վեհ. կաթողիկոսին իրենց սիրայօժար օժանդա-
կութիւնը պիտի տային հայ կաթողիկէ և հայ բողո-
քական համայնքի պետերը, ինչպէս նաեւ Բարեգոր-
ծականի Տեղ մասնահիւղը: Յետոյ. ինչ քան որ կու-
սակցութեան մը պաշտօնաթերթերը փորձէին աճողջ
հայութեան ուշադրութիւնը կ'սղարկեցնելու հէւս Սու-
րիոյ ապաստանած մաս մը հայերու վրայ՝ չափազան-
ցուած եւ յուզուսնառիթ հրատարակութիւններ ընելով:

«Ար դարացնենք կազմութիւնը կեդր. յսնծնաժ
ղովի մը, բայց թող ներուի մեզ ըսել, թէ աւոր հրա-
տարակած կոչին մէջ կը պակսին ճշդութիւնը, լրջու-
թիւնը եւ մանաւանդ խոհեմութիւնը:

«Կը կարծենք որ Ն. վեհ. կաթողիկոսը եւ անոր
փորձառու եւ ծանրագլուխ գործակիցները իրենք խըմ-
բազրած ըլլան զայն: Մեր կասկածը կը փոխուի համո-
զումի՝ տեսնելով Ս. Ն.: վեհ.» պատուանոտը «Սահակ
Բ. Կ. Կիլիկիոյ» ստորագրութեան առաջ, բան մը որ
իր համեմատութեամբ համբաւաւոր Սահակ Բ. կաթո-
ղիկոս երբէ՛կ պիտի չընէր Նոյնպէս չենք կարծեր թէ
Տօքթ. Ալթունեան «Բժշկապետ» մակդիրը պիտի չընէր
իր ստորագրութեան առաջ՝ եթէ անծամբ ինք ստո-
րազրած ըլլար «հայութեան» ուղղուած այդ կոչը:

«Յայտնի է որ կոչը արդիւնք է ուրիշ
ծեռքի մը, ուրիշ միտքի մը, որ սակայն չէ կրցած ան-
հարակութենէ զերծ մնալ եւ պատճառ եղած է ու պի-
տի ըլլայ նոր թիւրիմացութիւններու:

«Կոչը կ'ըսէ. — միշտ յաջողութիւնը կապուած
է լայն զոհողութիւններու հետ. . . Ստոյգ է որ ճմրան
օրերը անցնելուն նոր գաղթականներ ալ պիտի հաս-
նին՝ շուրջ Ծ. Դ հարիւր ընտանիք: Յակալի է որ մնա-
ցողներն ալ օր առաջ հասնին»:

«Արդեօք քանի ... Միլիոն պէտք կայ: Ո՞վ ըս-
տուգած է թէ նոր գաղթականներ ալ պիտի գան: Ո՞վ
համրած է թէ շուրջ Ծ-Դ հարիւր ընտանիքներ են զա-
լիքները:

«Ինչ պէտք կայ արդեօք լայն զոհողութիւն»
ըսցատրութեան: Ինչ իմաստութիւն կայ ըսելու «Ծ. Դ

արիւր ընտանիքներ ալ պիտի գան», *Խնամատարութեան մը կողմէն մէջ գոյութեան ինչ իրաւունք ունի մանաւանդ սա «ցանկալի է որ մնացողներն ալ օր առօրէի հասնին» պարբերութիւնը, որ քիչ մը քաղաքական բնոյթ ունի եւ կրնայ «Էլ Ահմադ»ներու առիթ տալ:*

«Եփրատ» եօթը օր վերջը, վեր կ'առնէ ընկ. Զամալեանի Վառնայիմէջ դաշնակ հօյպուն գործակցութեան մասին ըրած քանակութեան հետեւեալ մասը:

«Պէտք է ստեղծենք առիթներ ու միջոցներ եւ դուրս բերենք մեր խելակները այդ Թուրքիա դժոխքից: Եթէ այդ արեր են, մենք այսօր՝ այդ պտուղն մեր քրտական համագործակցութեան»:

Եւ մինչ Սուրիոյ մէջ կը հրդեհուէր «Սուրիական «օմախ»-ի կրակը եւ զգացումները լարուած էին խեղճ հայութեան դէմ՝ անդին Բարիզի մէջ, ընկ. Խատիսեան իր հետ առած քանի մը փոքր օգնականներ լուրջ աշխատանք կը տանէր Բարեգործականի մօտ, Նահր-էլ Օմարի 2000ի չափ գաղթականներ ալ Մուսուլի սահմանակից հողերը փոխադրելու համար: Եւ հակառակ անոր, որ այդ ուղղութեամբ Իրաքի կառավարութեան մօտ եղած դիմումները ժխտական արդիւնք տուած էին, անոնք հոգատար պնտութեան «բարեսիրութեան» ապաւինած ի հեճուկս տեղական ժողովուրդի կառքին՝ քանի մը հարիւր հայեր փոխադրեցին այդ շրջանները:

Եւ ահա թէ այդ առիթն ինչ կը գրէր Դամասկոսի «Էլ-Քապաս» թերթը:

«Սուրիոյ մէջ հայեր եւ օտար տարրեր տեղադրելու ծրագիրը ապարդիւն փորձ է: Հայերը որքան

համարում 17 հարիւր հազար

ալ մընան Սուրիա եւ ապրին մեզի հետ, խորթ են եւ չպիտի արժանանան մեր համակրանքին: օր պիտի ըլլայ որ այս օտար տարրերը փորձանք մը պիտի ըլլան մեր գլխուն. եւ դուրս պիտի վտարուին այս երկրէն:

Եթէ այդ օրը մենք չտեսնենք՝ մեր զաւակները անպայման պիտի տեսնեն»:

«Եփրատ» խմբագրական բաց նամակով մը կը պատասխանէ: «Ազնիւ պաշտօնակիցներ, թերեւս ձեզմէ ոմանք կը մտածեն թէ մեր մէջ ակնարկութիւններ եղան, օրինակ, դաշնակ հօյպուն գործակցութեան մասին: Մենք ալ դաշնակցական թերթեր գրածներէն եւ գործիչներու խօսածներէն տեղեկացանք այդ խնդրոյն եւ ուրիշ թերթերու կարգին խստօրէն քննադատեցինք: այդ պատճառով ալ՝ մեր պատասխանատու տնօրէնը երկու անգամ յարձակումի ենթարկուեցաւ:»

(Կը խնդրենք «Արեւ»էն մեզ թարգմանել այս տողերը.) «Ապագայ» ալ իր 1930 Մայիս 10 խմբագրականին մէջ կը գրէր:

— «Նահր—Էլ—Օմար, Հայաստանէն հեռու, քաղաքական գործունէութեան հնարաւորութիւն չունող անհրապոյր վայր մը՝ ինչ արժէք կրնար ներկայացնել քաղաքական գործունէութեան մէջ մեծցած մարդկանց համար: Եւ այդ մարդկանց մէջ կը ծագի միտքը, Մուսուլ՝ Վասպուրականի սահմանակից վելայէթ փոխադրել Վասպուրականցիները: Եւ ասոնք Վասպուրականցիներ են, օր մը Վասպուրական պիտի մտնեն ըսելով կը մօտենան Բարեգործականի Մտուկին:»

«Այս հրապուրիչ խօսքերով է, որ Պ. Խատիսեան կը փորձէ մէկ կողմէն Բարեգործականի միջոցներով քաջանել իր ձեռնարկը եւ միւս կողմէ անոր կա-

նակը բեռցնել այս նոր Արկածին պատասխանատուութիւնը:

«Համարձակօրէն, եւ Բարեգործական վարիչնորուն համար շեշտելով կը գործածենք «արկած» բառը. վասնզի, եթէ 2000 հայեր կը կարծեն թէ քաղաքական դեր մը կրնան կատարել սահմանամերձ փափուկ կէտի մը վրայ, իրենց կամ ուրիշի հաշտոյն, պէտք է նոյնքան գիտնալ թէ իրենց դէմ պիտի հանեն այդ դերը չանգիտացող եւ զայն չէզոքացնելու մոլուցքով կուրացած հազարապատիկ ուժեր: Դեր չենք քննել միջավայրը՝ կիսավայրենի եւ կողոպուտով միայն ապրեւելու, հայը չարդելու վարժուած քիւրտ աշիրէթներու լազմութեամբ լեցուն միջավայրը՝ ուր առաջնորդուած են ապրելու... այդ տարագիր հայերը:»

Ինչ մըն ալ «Արեւ»էն կարդանք:

— «Յաւալի է որ մեր կրած այսքա՛ն դժբախտութիւններէն վերջ, դեռ մարդիկ կան մեր մէջ, որ իրենց անհաշիւ ու անհեռատես գործունէութեամբ նոր դժուարութիւններ կ'ստեղծեն ու նոր տազնապնդու կ'առաջնորդեն ազգը:

«Վերջերս Բարիզի մեր պաշտօնակիցը՝ «Ապագայ» բնադատած էր դաշնակցութիւնը, Նահր-էլ-Օմարի հայոց այլուր տեղափոխութեան հարցին մէջ անոր բռնած կասկածելի դիրքին պատճառաւ: Ապագայ» անուո՛ւս որո՛ւ տուիք ունե՛ր իր կասկածները հիմնաւորող:»

«Արդէն, Մուրիոյ մէջ, դաշնակցութիւնը անմտօրէն ստուերներ կը հետապնդէ, րնկերակցութեամբ «հօյպուլն»ներու եւ քակաւին չես գիտեր որոնց հետ:

«Հալէպի «Եփրատ»ը, որուն աջքին առջեւ կը կատարուին այս վերին աստիճան վտանգաւոր խաղե-

րը, անուո՛ւս որո՛ւ տուիք ունե՛ր վրայ հիմնուած են:»

«Ո՛չ, չենք կրնար լոել եւ չքնադատել եղածն ու չզգուշացնել ժողովուրդը: Չենք կրնար մեր լուծեամբը մեղսակից ըլլալ կատարուած չարիքին» (ընդգծումները մերն են: Y)

Արդ՝ ինչպէս կը տեսնուի—Անոնց (դաշնակցութեան) մէջ դաժնուցուած կուսակցական ազգավնաս դերումները երեւան հանդէս են այդ իսկ պատահաւորութեամբ երկու անգամներ յարձակումի ենթարկող «Եփրատ»ը, Նահր-էլ Օմարի քանի մը հազար հայ գաղթականները Մուսուլի սահմանակից հողերը փոխադրելու ծրագրին մէջ արկած տեսնող եւ այդ արկածին դէմ պայքարող «Ապագայ»ն, եւ վերջապէս «Եփրատ»ի ու «Ապագայ»ի բնադատութիւններուն, որո՛ւ տուիք ունե՛ր վրայ հիմնուած ըլլալ փաստարկող «Արեւ»ը, երբ չենք կրնար լոել եւ լուրքեամբ չարիքին մեղսակից ըլլալ կ'ըսեն՝ իրենք բոլորէն առաջ ընդունած կ'ըլլան դաժնակ չարիքին, Արկած-ին, բաժնուցուած դիտումներուն, փաստացի գոյութիւնը, եւ արդարացուցած՝ իրենց հրապարակաւ «մեր գրածներուն եւ խածներուն մաս առ մաս հետեւող» Թուրքերու եւ արաբներու առաջ անցինք մեկանով ըրած արծանագրութիւններ եւ խոստովանութիւնները:

Եւ մինչ հոս՝ չկայ ո՛չ «մատնիչ» Աղազարեանը եւ ո՛չ ալ «Յուդա» Կէպէլեանը:

Անցեալ տարի Օգոստոսին էր: Պէյրութ հրատարակող «Լիսան իւլ հալին խմբագիրը» որ նոյն տունն եզրկատոս հրատարակող «Մոբաթթամ»ին թղթակիցն, է Լիբանանի Նահր Սօֆա հովոցին մէջ ինծ այցելեց եւ տեսակցութիւն մը խնդրեց:

Անձանօթներ էինք: Բայց պատճառ մը չունինձ այցելող խմբագրի մը այցելութիւնը մերժելու:

նստանք գլուխ գլխի: Ինքը Ֆրանսերէն չեր գիտեր, ես ալ արաբերէն շատ քիչ կը խօսէի: Բայց խօսեցանք առանց երրորդի մը միջամտութեան:

Առաջին, անգամ հարցուց Պէյթտտին արգիլուելու՝ պատճառը: Պատմեցի Վարդապետեանի սպաննութեան պարագաները:

Ան՝ իր թերթին գրած է:

— «Մեր ընթերցողները կը յիշեն անշուշտ Զօգագ էլ Պլատի մէջ երկու տարի առաջ եղած վէճը եւ հնչակ լիտր Տխրունիի սպաննութիւնը (Վարդապետեանին սպաննութիւնը պէտք է ըլլայ) եւ քանի մը լիտրներու բանտարկութիւնը?

«Թերթերը այն ատեն երկար բաներ գրեցին: Ըսին թէ հայոց մէջ երկու կուսակցութիւններ կան Դաւենակ եւ Հնչակ: Եւ ահա այս երկրորդ կուսակցութեան լիտրներէն, բանտ նետուած եւ լիտրութիւնը Տխրունիէն ժառանգած (?) մարդը՝ Միհրան Աղազարեանն է:»

Կը տեսնէ՞ք, խօսակցիս հետ մեր ունեցադ հասկնալու եւ հասկցնելու լեզուական կարողութեադ չափանիշը, ուրեմն միշտ նրկատի ունենանք զայն:

Երկրորդ հարցում մը եղաւ մեր կուսակցութեան մասին:

Փոքր պատմականը ըրի մեր անցեալին, զայն կապեցի Լիբանանի պատմութեան հետ, աւելի հասկնալի ըլլալու համար: Յոյց տուի հայ յեղափոխութեան ծագումը, անոր ծագման պատճառները, հայ կուսակցութեանց կազմակերպումը, անոնց կատարած գործերը, ընկերային ըմբռնումները, որակով ու քանակով արժէքները եւ վերջապէս ներկայ վիճակը:

ան գրած է իր թերթին:

— «Այս երկու կուսակցութեանց միջեւ սկզբունքային տարբերութիւններ կան: Հնչակեանները կուզեն որ բառին առաւելագոյն առումովը Լիբանանցիներ ըլլան, այսինքն սովորին արաբերէնը, որդեգրեն Լիբանանցիներու բարբերը եւ Զուլուին:

«Դաշնակ կուսակցութիւնը սակայն, հակառակ է այս տեսակէտին եւ կուզէ որ հայերը պահպանեն իրենց ազգային գոյութիւնը եւ չծուլուին ուրիշ ազգերու հետ»

«Լիբանանի ազգ. երեսփոխանական ժողովի բնտրութեան ատեն դաշնակ թեկնածուներ հիւզաւաններու մէջ չարաչար պարտուեցան, հոն գտնուող 2000 ծայներէն միայն 500-ը կրցան առնել:»

Ծիշդ է որ ըսած եմ, թէ հնչակեանները կուզեն ճշմարիտ Լիբանանցիներ ըլլալ, սովորիլ տեղական լեզուն, շփուիլ տեղական ժողովուրդին հետ, բայց երբէք Զուլուիլ:

Այդ բառը չկրնար իմա ըլլալ՝ որովհետեւ մինչեւ այսօր ալ ես չեմ գիտեր անոր արաբերէնը, թող որ՝ ժամանակին բողոքած եմ այդ բառին դէմ, եւ խմբագիրը ուրիշ մէկ զրութեան մէջ զայն սրբագրած է հետեւեալ ձեւով:

«Զուլուիլ՝ կ'երեւի սխալ փոխակցուած ենք կամ թարգմանուած: Այդ տեսակ բան չկայ: Մեր գործածած բառը չնշանակեր այն՝ որմէ շատ կը վախնան հայերը: Մենք չենք կրնար այդ իրենց հասկցած ձեւի ձուլում պահանջել հայերէն՝ երբ մենք ինքնուրոյնութեան համար կ'աշխատինք եւ զայն մեր իրաւունքը կը կնատենք: Հայերու ձուլումը պահանջել՝ մեր ծու-

լումը ընդումիլ պիտի ըլլար:»

Իսկ դաշնակցութեան մասին գրուածը. թէ ան կուզէ որ հայերը պահեն իրենց ազգային գոյութիւնը եւ չցուլուին, չա՛տ հասկնալի պատճառներով չլրնար իմ խօսքս ըլլալ, որովհետեւ ես իմ 15 տարեկանէս ասդին գրած, խօսած եւ հաւատացած եմ, թէ դաշնակցութիւնը այս ցեղին գոյութեան թշնամին է եւ անոր ձուլումին եւ ցլումին միակ պատախաճատուն թող որ՝ դաշնակցութեան դժոխային լարերէն դեռ ութր օրուան ազատութեամբ մարդ՝ ես չէ որ պիտի ընէի դաշնակցութեան այդ ծրի բեղումը: Երբեք, խմբագիրը որպէս հնչակեաններու հակադրութիւն ցուցադրելու համար իր խելքէն գործածած է այդ առումիւնը:

Ես դաշնակցութեան մասին ըսի. — Խմբակցութիւն է եւ ո՛չ կուսակցութիւն: Մնաւ թուրք իթ-թիհատին հետ, մեծցաւ անոր հետ, մեռաւ անոր հետ: Այս օրուանները դաշնակցութեան վերջին թափթփուկներն են՝ լոկ անաշխատ ապրողստի հոգէն բռնուած: Քանի մը գործի ու աշխատանքի անընդունակ մարդիկ, այծի մօրուքով մը, դերասանի տարազով, հոպիտի շարժուձեւերով, մտաւորականութիւն կը կեղծեն, յեղափոխութիւն կը կապտեն եւ մի քանի միամիտներու զրպանէն քանի մը Սու քաշելով կ'ապրին: Խօսքի անպարարներ են անոնք եւ ո՛չ թէ գործի հերոսներ: Սխալ է արժեք տալ անոնց եւ կապել հայութեան հետ: Անոնց թիւը շատ փոքր է մեր մէջ, անոնք միշտ պարտուած են ընտրութեանց մէջ, օրինակ՝ Լիբանանի ազգ. երեսփոխանական ժողովի ընտրութեան ատեն, անոնց թիկնածուները հիւղաւաններու մէջ չարաչար պարտուեցան եւ 2000 քուէներէն միայն 500-ը կրցան առնել՝ ինչ խարդախութիւններով:

Եւ ճիշդ այս խօսքերուս համար է որ արար խմբագիրը չմոռցաւ գրելու «Միհրան Զնչակ կուսակցութեան մասին գովեստով խօսեցաւ իսկ դաշնակներու մասին խիստ աննպաստ յարձակումներ լրաւ:»

Կ'երեւի, իմ այս «Յարձակումներ» ով դաշնակ «մարդասպանութիւններ» ով կաղապարուած արար խմբագրի գանկին, որ ամեն բանի մէջ դաշնակցութիւն կուզէ գտնել, եւ հայութիւնը դաշնակցութեան մէջ կուզէ տեսնել՝ պարզապէս անոր հին ու նոր մուրհակները այդ խեղճ ցեղին զեղչել տալու համար:

Ես այսպէ՛ս «մասնեցի» դաշնակցութիւնը, ես այդպէս պէտք էի «մասնել» դաշնակցութիւնը՝ ես մինչ այդ մեր նախորդ հինգ յօդուածաշարքերու մէջ թուած շարքաբանութիւններէն, արկածախնդրութիւններէն, աղմուկներէն եւ անոնց ստեղծած վստահաւոր երեւոյթներէն յետոյ:

Ես այ՛դ ըրի:

Կը շարունակենք սակայն

ԻՄԻՆ ԽՕՍԲԸ

Երրորդ հարցումը եղաւ քրտական հարցի մասին: Ըսաւ. — Ղուբ, հայերդ, ինչպէս ակնկալութիւններ ունիք քրտական շարժումէն:

— Ո՛չ մէկ կապ եւ ակնկալութիւն ունինք քրտական շարժումէն: Մենք զայն կը նկատենք օտարին մէկ խաղը, որ ո՛չ քիւրտին եւ ո՛չ ալ հայուն համար է:

— Բայց, ինչպէս Ձեր Պէյրութի պաշտօնաթերթը մէկ թիւ տառերով կը գրէ քրտական յաղթանակները եւ քիւրտ ապստամբներու լուսանկարներով կը լեցունէ իր էջերը:

— Սխալ է, կը ներեր որ մենք, հայերս պաշտօնաթերթ մը չունինք Պէյրուի մէջ եւ մեզ երբէք չեն խանդավառեր քրտական յաղթանակները: Հայուն համար թիւրքն եւ քիւրտը նոյնն են: Դուք այս բանը հասկնալու համար պէտք ունիք գիտնալու մեր անցեալի պատմութիւնը:

— Սյո՛, գիտեմ, գիտեմ թէ քիւրտերը ձեզ կ'չարդէին Համիտի օրով, եւ քիւրտերը ձեզ չարդեցին Իթթիհատի օրով, այդ բանը գիտնալուս համար է, որ կը շփոթինք հայերուդ խանդավառութիւնն ու գործակցութիւնը տեսնելով քրտական շարժման շուրջ:

— Կը ներեր որ ես չորս տարիներէ ի վեր զրեթէ կտրուած եմ արտաքին աշխարհէ, կրնայիք ձեր այդ վերագրումներուն ապացոյցները տալ:

— Ինչ ապացոյց: Պէյրուի ձեր հայ թերթին մէկ օրինակն իսկ տեսնել կը բաւէ հասկնալու համար այդ բանը. թող որ՝ մենք շատ բան գիտենք այդ մասին: Հայերը չե՞ն որ դրամ կը հաւաքեն, Սպաներ կը դրկեն եւ քիւրտերը կը կռուին: Դժուար չէ ուրեմն եզրակացնել, թէ այս բաները կ'ըլլան Անգլիացիներուն գիտակցութեամբը եւ որոշ նպատակներով:

— Պատճառ մը չունիմ չհաւատալու ձեր ըսածներուն, բայց դարձեալ սխալ հասկացողութիւններ կը տեսնեմ: Նախ Պէյրուի «հայ թերթը» կամ «պաշտօնաթերթը» պէտք չէ նոյնացնել հայութեան հետ: Ան մեր քիչ առաջ յիշած խմբակ մը դաշնակներու թերթն է, որ հայ հաւուստներու շանթած ընելու համար կը հանեն եւ զսոսալայս օրերս քրտական լուրերով եւ պատկերներով կը զարդարեն՝ արգապէս թերթ ծախելու եւ դրամ շահելու համար:

Իսկ այն որ. — հայերը դրամ կը հաւաքեն, սպաներ կը դրկեն եւ քիւրտերը կը կռուին, չափազանց շատ խօսուած առասպել է, առասպել մը՝ որ մեր դաշնակները իրենք իսկ հերիւրած են պարզապէս անոյ իրենց դատարկած կրպակը զարդարելու եւ անոր յանձնորդներ հարելու յոյսով: Անոնք դաշնակ ածպարարութիւններ են՝ միեւնոյն գտնելու համար:

Սխալ՝ է, եւ աններելի մեղք, նման առասպելներ կապել հայութեան անուան: Այդ բանը կը վնասէ ոչ միայն ձեր շատ սիրած հայերուն, այլ եւ ձեր երկրի շահերուն:

— «Բայց ես այս մասին խօսած եմ շատ զարգացեալ հայու մը հետ, որ նոյն ատեն կարեւոր պաշտօնեայ մըն է, ան չուրացաւ, ըսաւ թէ, մենք քիւրտերու ուժ կուտանք, դէպի կռիւ կը մղենք, որ երթան թուրք ու քիւրտ իրար կոտորեն եւ մեր հայրենիքը պարպուի այդ գազաններէն:

— Այդ ալ ուրիշ տեսակ դաշնակ ձիւթ մըն է դրուած ամենամիամիտ եւ վրէժխնդրութեամբ պակտող ազգայնական հայերու բերնին մէջ՝ խուզարկելու համար անոնց զրպանները: Դուք ձեր այդ «շատ զարգացեալ» հայուն հարցուցէք թէ, մինչ այս ինչ ուժ, որքան դրամ, քանի սպայ զոհուած են քիւրտերուն՝ որ երթան իրար կոտորեն (?): Ես երբ ձեզ քիչ առաջ դաշնակ ունայնաբանութիւններէ կը խօսէի եւ անոնց անպարարութեան յատակագիծը կը գծէի, կ'զգայի թէ դուք շատ քիչ կը հաւատայիք իմ խօսքերուն. հիմա փաստը ինքնին եկաւ:

— Լաւ, ինչ է ձեր կարծիքը:

— Մեր մէջ անհատական կարծիք չկայ, ամէն հայ ալ լաւ գիտէ թէ ներկայ քրտական շարժումը

օտարի հրդեհում է՝ ո՛չ քիւրտի եւ ո՛չ հայու սիրոյն: Այլ միմիայն իրենց շահերուն ի խնդիր: Ժամանակը մեզ փորձառու ըրած է: Մենք վեց հարիւր տարիներ շարունակ խօսքերէ եւ խոստումներէ խաբուած ենք ալ չենք ուզեր խաբուիլ:

Եթէ ուրիշ փոքր ազգութիւններ կուզեն իրենց ընելիքը գիտնալ՝ թող լաւ սերտեն հայուն պատմութիւնը: Հայերը իրենց խելամտութեամբ եւ հաւատարմութեամբ ապացոյցը տուին ընդունելով Լիբանանի եւ Սուրիոյ հպատակութիւնը: Անոնք շատ լաւ գիտեն թէ այս երկրին մէջ բախտաւոր տալիս եւ համար պէտք ունին տեղական ժողովուրդի բարեկամութեան եւ համակրութեան:

Խմբագիրը մօտաւորապէս նոյնը գրած է իր թերթերուն: Մինչդեռ դաշնակցական «Ազդակ»-ն ու «Յուսաբեր»-ը, որոնք միակ թարգմանողները եղած էին այդ գրութիւններուն, իրենց ուզածին չափ փոխած, աղաւաղած եւ սեւցուցած էին, իրենցմէ դուրս ալ մատնիչներ, դաւաճաններ, վարձկաններ կան ըլլալը ցոյց տալու համար:

Անշուշտ դաշնակցական թերթէ մը — մանաւանդ անձիս հանդէպ — տարբեր բան սպասել՝ միամտութենէ աւելի բան մը պիտի ըլլար: Եզիպտոսի ծանօթ գարշ բերանը «Յուսաբեր»-ը, որուն ապականութեան ցուցանիշը երկինքէն կախուած է, առիթը գտածի յիմար հրճուանքով, դուրս կուտայ իր ուռած փորին ամբողջ գարշահոտութիւնը՝ որմէ նոյնիսկ կը խելամոլին հեռաւոր Ամերիկայի «Հ. Կոչնակ»ները:

Ես կանգ չպիտի առնեմ այդ գարշահոտութեանց առաջ, ես չպիտի քրքրեմ այդ փխրուն աղտոտութիւնները, ես իմ նիզակը պիտի խրեմ ժայռ իրակա-

նութիւններու ճակտին՝ լոկ ցեղիս փրկութեան յաղթանակին համար:

Զվերջացանցք սակայն:

Մեր խօսակցութեան չորրորդ նիւթը եղաւ «Սուրիական օճախ»-ի մասին:

Է՛ ուրեմն, ին՞չ է հապա այն «Սուրիական օճախ»-ը, որ հայ մեծերը կուզեն ստեղծել Սուրիոյ հիւսիսը:

— Ին՞չ տեսներ ունիք սակայն այդ բանը ըսելու հայ մեծերու անունով:

Այն որ, այդ գործին զուլաը կը գտնուի ձեր կաթողիկոսը, իր հետ ունենալով եկեղեցիներու պետերը եւ հայ հարուստները: Այս մասին շատ անգամներ գրուած են մեզի Հալէպէն եւ մենք չէնք ուզած այդ բոլորը հրատարակել, պարզապէս հայութեան դէմ ստեղծուող հակակրութիւնը չհրահրելու համար:

— Ուրեմն խնդրեմ, կրնայի՞ք միքիչ աւելի բացատրել ձեր այդ գիտցածները, քանի որ ես իմ անցեալ չորս տարիներու արգելանքիս մէջ շատ քիչ բան լսած եմ այդ մասին եւ ձեր թերթերը կարդալու չափ արարքերէն չունիմ:

Բայց ես ամենակարճ ճամբով կուզէի ձեր կարծիքը ունենալ սոյն ծրագրի մասին՝ որուն գոյութիւնը քեական չէ մեզի համար:

Այո՛, անշուշտ որ դուք պիտի ուզէիք ձեր գաղտնի ծրագիրը պահել մեզմէ, բայց սխալ է, որ դուք տակաւին կը համառօք մեզ քուբ տնանայ եւ մեզի հետ գաղտնի դիւանագիտութիւն խախտէ: Կ'ընդունինք որ դուք, հայերդ, շատ խելացի էք Բայց ընդու-

նեցէք որ հակառակորդ մեզ ալ շատ խորամիտ բրած է, թուոն մը կայ, որ երբ որսորդը տեսնէ, գլուխը գետին կը ծռէ, աչքերը կը փակէ եւ պոչը վեր կը տնկէ: Խորհելով թէ, եթէ ինքը որսորդը տեսնէ, որսորդն ալ զինքը պիտի տեսնէ: Այ՛ս է ձեր եւ մեր ընթացքը այս երկրին մէջ, որ անշուշտ անտանելի կը դառնայ:

— Կանխահա՛ս է սակայն ձեր այդ մտաւախութիւնը, դուք մինչ այս միայն ըսած էք «գաղտնի ծրագրեմք»-ի մասին, բայց ոչինչ տեսած էք որպէս գործ:

— Ինչպէ՛ս թէ, տակաւին տարի մը առաջ թուրքիայէն եկող հարիւր հազար հայերը վերին ճէզիրէի մէջ չտեղաւորեցի՞ք Նահր-Օմարին հազարաւոր հայեր այդ շրջաններուն կից հողամասերը չփոխադրեցի՞ք, Հալէպէն՝ ամեն օր նոր կարաւաններ չէ՞ն մեկնիր դէպի Հասիչէ, աշխարհիս ամէն կողմերէն միլիոնաւոր գումարներ չե՞ն հանգանակուիր այդ մեծ ծրագրին համար: Ասոնց բոլորը գործ չեն հապախօսօք ես:

Այ՛ո, գործեն, աննպատակ գործ, անծրագիր գործ, պարտադիր գործ: Թուրքիայէն արտահանուող ո՛չ թէ տասը հազար, այլ 3-4 հազար քրտախօս եւ հողագործ հայերը չէինք կրնար Սուրիական խժոճուած կողորոնները բերել եւ ձեր ու մեր ուսին բռնել: Անոնք թրքական ճնշումին տակ ռահմանը անցան եւ բնական բերումով հոն մնացին՝ լեզուակից քիւրտեր եւ տրամադրելի հողեր գտնելով ոն:

Մենք նոյնիսկ մեր ճնշումներովը չպիտի կրնայինք գանոնք եփրատէն աստին անցնել: Նահր-Օմարի քանի մը հարիւր գաղթականներն ալ Մուսուլի բացուելիք նախապիս գործերէն հրապուրուած եկան հոն:

Հալէպէն Հասիչէ գացողներն այ շրջիկ չարչիւնք են իրենց հացին ետին ինկած: Իսկ միլիոնաւոր գումարները դեռ մեր ձեռքերը չտեսան:

— Իսկ այն նշանաւոր գործիչները՝ որոնք դեռ քանի մը օրեր առաջ այդ քրտախօս խեղճերու մէջ ձերբակալուեցան գործի վրայ եւ իշխանութեանց կողմէ Տէրգօր եւ Հալէպ բերուելով արգելալ քի տակ առնուեցան, «նոնք ինչ էին:

— Անոնք ալ վստահարար մեր ճանօթ ազոաւներն էին՝ նոր գոհերու հոտէն՝ նոր գիծերու ետեւէ ինկած:

Դաշնակն՞երը ըս՛ւ կ'ուզէք—

— Այո՛, քանի որ այդ ձերբակալուածները անունով մականունով ճանչցուած դաշնակներ էին:

Բայց անոնցմէ մին երեւելի բժիշկ մըն էր:

Այո՛, բոլոր դաշնակներն ալ «երեւելի» մարդիկ են, որովհետեւ պէտք ունին երեւելի ըլլալու:

— Ուրեմն կը ժխտէ՞ք, Սուրիական «օճախ»-ի լըծրագիրը:

— Անշուշտ:

— Բայց հայ երեւելիներու խոստովանութիւնները կան: Տխրունիի օպանութեան ատեն հայ երեւելիներէն Կոմս, հարցաքննիչին յայտարարեց թէ, ինք եկած է Յունաստանէն փոխադրուելու եւ Սուրիոյ հիւսիսը տեղաւորելու խնդրով: Եւ ինչի առաջները, գուճէ աւելի մեծ շէֆ մը, երուսաղեմի մեր մէկ պաշտօնակիցին յայտարարած էր թէ. — մեք համաձայնած ենք Ֆրանս. կառավարեալ հետ Սուրիական օճախի մասին եւ հոն եւ որ պիտի հաւաքեմք բոլոր հայերը: Եւ այսբոլորն ալ Սուրիան ինչ պ. Ա. ստորագրող յօդուածագիր մը, ի միջի այլոց գրեց թէ. —

հայ պետերը փափաք յայտնած են Եփրատի եւ Խալու-
րի միջեւ գտնուող հողամասերը երբալ հաստատուիլ:

Ու այս բոլորին քովը, երբ կը բերենք կը դը-
նենք ազգաժողովի ծոցին հայերոց Սուրիոյ մէջ տեղա-
ւորելու համար կազմուած մասնաւոր յանձնաժողո-
վին հայերը Եփրատի եւ Խալուրի միջեւ տեղաւորելու
մասին տուած պաշտօնական որոշումը, եւ այդ բանին
համար Ֆրանս. կառավարութեան տրամադրած 5 մի-
լիոն ֆրանքի խոշոր գումարը, տակաւին պիտի յա-
մառէիք պնդելու, թէ թուրքիայէն եկող հայերը թրք
քական ճնշումի տակ սահմանը անցած եւ բնական բե-
րումով հոն Գագին կամ թէ Նահր Օմարի քանի մը հա-
րիւր գաղթականները Մուսուլի նաւթային գործերէն
հրապուրուած հոն գաղթեցին, եւ կամ թէ Հալէպէն ա-
մէն օր ճամբու դրուող կարաւանները շրջիկ շարշինե-
նէ՝ իրենց հացին ետեւէն ինկած: Դէպքերը, երեւոյթ-
ները, փաստերը, երբ կը պաշտուին տրամաբանու-
թեան հետ, ճշմարտութիւն մը կը ծնի. որուն դէմ կա-
րելի չէ հաճառել.

Ահա թէ ինչու, առաջին անգամէն, առանց այս-
քան երկար վիճաբանութիւններու մէջ մտնելու, ամե-
նակարճ ճամբով, ես ուզեցի ձեր կարծիքը միայն ու-
նենալ ծրագրի մը մասին, որուն գոյութիւնը թէպէտ
չէր մեզի համար:

— Լա՛ւ, ուրի՛ն ամենակարճ ճամբով ձեզ ըսեմ
թէ, ես, եւ ինծպէս խորհողները, որոնք շատ մեծ թիւ
մը չը կազմեն հայութեան մէջ, դէ՛մ ենք ն՛աւն ծրա-
գրի մը, զայն նկատելով գնաստակար եւ վտանգաւոր հա-
յութեան համար:

Եթէ «Սուրիական օցախ»-ի մը գաղտնի ծրագի-
րը ձեր մէջ կաղապարւած է ձեր լսած յայտարա-

բութիւններէն, կարդացած գրութիւններէն կամ ան-
սած շարժումներէն, կրնաք անոնց բուն իսկ հեղինակ
ներուն սփռներէն բռնել, եւ ո՛չ թէ ամբողջ հայու-
թեան: Եւ ձ՛գ բսի թէ անոնց թիւը շատ փոքր է
մեր մէջ եւ թէ անոնք արհամարհուած են հայութեան
կողմէ: Ես ձեզ խօսեցայ որոշ թիւերով:

— Այո՛, բայց չէք ընդունիր որ հարիւրեակ մը
մարդոց կազմակերպութիւնը կրնայ միլիոնաւորնե՛ր
իւր ետեւէն տանիլ:

— Դի՛րք է, կուսակցական օրէն այդպէս է, բայց
դաշնակցութիւնը ինք ըլլալով առանձինն, իր դէմ ունի
երկու մեծ կազմակերպութիւններ՝ Հնչակ եւ Ռամկա-
վար, որոնք կը չէզոքացնեն անոյ անմիտ արկածա-
խնդրութիւններն ու պոռոտ ունայնաբանութիւնները
որոնք ընդմիջտ ունայն փոթորիկ կը հանեն կը բեկա-
նեն հայութեան խարխուլ նաւակը:

— Բայց անոնք (Դաշնակները) աւելի գործօն
դեր ունին ձեր մէջ եւ անոնց ձեռքին մէջ կը գտնուին
Ձեր ազգային գործերը:

— Այո՛, պարտաւճանները եւ օրհասի հասածները
աւելի եռանդ կը ցուցադրեն:

— Բայց պիտի չ'ընդունի՞ք որ ձեր Հայկպի Կա-
թողիկոսը եւ երեւելիները դաշնակներուն հետ են:

— Ի՞նչ պատճառներ կան այդպէս խորհելու:

— Այն որ միասին կը գործեն:

— Ի՞նչ գործ.

— Ամէն գործ որ կապ ունի ձեր ազգային քա-
ղաքականութեան հետ:

— Մենք խոշոր ցիւծ մը քաշած ենք այդ «ազ-
լային քաղաքականութիւն»-ին վրայ: Մենք Լիբանան-
իներ եւ Դուրիացիներ ենք:

—Այո՛, ձեր այդ «Լիբանանցիներ» եւ «Սուրիացիներ» ըլլալէն, վերջն ալ չդադրեցաք ուրոյն քաղաքականութիւն հետապնդելէ եւ եղաք հինգերորդապետութիւն մը այս բզկտուած հողին վրայ: Դուք ձեր այդ գիծ քաշած ազլալին քաղաքականութեան միջին դարձուածքնորովը կապուեցաք Բ. Գօմիսարութեան, եւ ճանչցուեցաք որպէս ուրոյն իշխանութիւն՝ ինչպէս Սուրիացին, Լիբանանցին Տիրոջին կամ Ալէվին: Դուք մեր ամենավտանգաւոր երակներուն դպար, եւ մենք անշո՛ւշտ պէտք ունէինք հսկելու:

—Լա՛ւ, ըսի թէ ո՞րն էր մեր այդ վտանգաւոր ք. դաքականութիւնը:

—Օ՛, դա՞րձեալ Ա. Բ. էն... Դուք չէ՞ք գիտեր թէ ամէն վայրկեար Բ. Գօմիսարութիւն կը վազէք, ձեր ամենապիտքը մէկ գործին համար անոնց միջամտութիւնը կը խնդրէք անոնց մօտ մասնաւոր ներկայացուցիչներ կը պահէք՝ եւ այդ «Սուրիացիներ» «Լիբանանցիներ» ըլլալէ վերջն ալ:

Ձեր Հալէպի Կաթողիկոսը հայերուդ Լիբանանցիներ եւ Սուրիացիներ ըլլալէն վերջը չէ՞ր որ պաշտօնական դիմում կատարեց Բարիզի Կառավարութեան եւ իր աթոռը Լիբանան հաստատելու արտօնութիւն խնդրեց առանց երբեք խորհելու քէ Լիբանանի կառավարութիւն մը կար հոս եւ հայերը Լիբանանցիներ էին: Իսկ Բարիզի Կառավարութիւնը իր անմիջական հաւանութիւնը տուաւ առանց զայրկեան մը նկատելու, թէ հայերը պաշտօնապէս Լիբանանցիներ էին եւ լիբանանի կառավարութիւն մը կար հոն: Մեր աչքերուն առաջ կատարուած այս բացորոշ երեւոյթը ինչո՞վ կը նայինք բացատրել: Ապա, Սուրիոյ Բ. Գօմիսարութեան մօտ Բարիզի հայ պատուի ակու թիւնը նկատեցին:

ըրած խոստովանութեանց: Հայ կեանք հայուն, ներքին գազտնիքները. միւտ բաց գիրք մը հղած են դաշնակ մամուլին ու բեմին վրայ՝ առաւելապէս մեր թրշնամիներուն առաջադրուած:

Դեռ սա վերջին ներգաղթի հայրենահրաւէր կոչին առթիւ չէ՞ր որ անոնք ըսին ու գրեցին բաներ ուրոնք ի բերանէ խոստովանութիւններ եւ ի սիրտէ սեւութիւններ էին հանրային դատարանին առջեւ:

Ինչպէ՞ս կրնայինք, բացատրել Եգիպտոսի «Յուսաբեր»ին հետեւեալ տաղերը:

—«Էնկիւրիի չափ նաեւ Մոսկուան դէմ էր հայ գաղթականութեան տեղաւորման Սուրիոյ մէջ՝ միշտ թուրքիոյ շահերը նկատի առնելով.

«Վերջապէս ազգային եւ միջազգային մարմինները սկսան լրջօրէն սքաղուիլ գաղթականութեան տեղաւորման հարցով: Ազգաժողովին պատուիրակները եկան. Յունաստան, բարեգործականը խոստացաւ 14.000 ոսկի տրամադրել, Պ. Կիւլպէնկեան տեսակցութիւն ունեցաւ Սուրիոյ բարձր գօմիսէրին հետ: Իբրեւ զաղբավայր եկաքի ունեին ճաւել Սուրիան:

Ու ճիշդ այս օրերուն, երբ թափառական բազմութեանց համար իրական գործ պիտի կատարուէր, մէկէն... Խրոխտութիւնաբար հրաւէր մը երեւանէն:

«Եւ այս անակնկալն ու հրաշքը ճիշդ այն օրերուն, անգամն ալ կրկնենք, իրաւաստահմանին մէջ ԻՐԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐ կը տարուին հայ գաղթականութիւնը տեղաւորելու համար:

Այո՛, ի բերանէ խոստովանութիւն է, որ հայ թափառական բազմութիւնները Սուրիոյ կամ Թունուզի

ու Ալճէրիոյ մէջ տեղաւորելը՝ «ԻՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾ» է-
 եւ այդ «իրական գործին» համար հոգի տուողը թա-
 փառական հայութեան առաջ Հայաստանի ճամբանե-
 րը կարողը՝ հայ մըն է, հայանուն խմբագիր:

Առնենք ուրիշ դաշնակցական թերթ մըն ալ
 Սեւանիկի «Հորիզոն»ը եւ կը կարդանք անկէ:

— «Ներգաղթի նոր կարգադրութեան առթիւ
 ոչ միայն դժգոհ չէ թուրքիան, այլ լոկեան կը հր-
 ճուի: Որովհետեւ շնորհիւ այս կարգադրութեան, այս
 անգամ կը չբանայ «միւս մեծ վտանքը» — գաղթա-
 կաններու Սուրիոյ մէջ զբաղումը, որ թուրքերուն
 քունը փաղցուցած է. Թրանսական կառավարութեան
 վերջին հետաքրքրութեան ի վեր:

Զերթանք ալ «Յառաջ»ներու, «հայրենիք»ներուն
 «դրօշակ»ներուն՝ որոնք երկա՛ր, երկա՛ր երեմիա-
 րաններով իրենց Սիւրիոյ օճախին փլուզումը կողբան
 եւ չեն գիտեր թէ զ՞որն կ'ասեն եւ զո՞րն կը խոստո-
 վանին:

Եւ այս բոլորը՝ տակաւին Սիւրիահայութեան
 իր ներգաղթի իրաւունքն իսկ չտրուած, տակաւին
 պալքաններէ տարիներէ ի վեր տարւող տասնեակ
 հազարներուն դէմ Սուրիայէն հագիւ թէ բանի մը հա-
 ըլրի ծայն առած, ու ըսել թէ կը տանին զո՞ր պար-
 պեն հայութիւնը...

Թուրքը մեծ վտանքէն փրկելու համար՝ միայն
 վատ ամբաստանութիւն չէ, լոկ շատ նախանձ հայրե-
 նատեացութիւն մը չէ, այլ ի բերանէ խոստովանու-
 թիւն է. թէ հայերուն Սուրիայէն երթալը թուրքերուն
 համար մեծ վտանք է փրկութիւն է, եւ այդ իսկ
 պատճառով դաշնակցութիւնը չ'ուզէր որ ճանճ մը իսկ

թոի երթայ Սուրիայէն Հայաստան՝ երբ հոս ԻՐԱԿԱՆ
 ԳՈՐԾ կայ որուն համար վերջերս Ազգաժողովին պա-
 տուիրակները գացին Յունաստան, բարեգործականը
 խոստացաւ 14.000 ոսկի տրամադրել, Պ. Գիւլպէնկ-
 եան տեսակցութիւն ունեցաւ Սուրիոյ բարձր զօմիսէ
 րին հետ, եւ որպէս գաղթավայր նկատի ունեցան Սիւ-
 րիան:

Սա, այս տողերը եթէ մեզի համար ի բերանէ
 խոստովանութիւններ են թուրքին առաջ մատնութիւն
 ներ չե՞ն: Եւ արդէն ի՞նչ է որ գրեցին «միլլիէթ»ները
 չէ՞ որ նոյն, միեւնոյն բաները ըսին եւ Ֆրանսո-հայ
 «ԻՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾ» է ճառեցին: Ո՞րն է աւելի վատ, ա-
 ւելի զգուշի, աւելի հացակեր: Թուրք «միլլիէթ»ներուն
 գրածները, թէ հայ «Յուսարներ»ներուն ծրածնե-
 րը:

Եթէ դաշնակցութիւնը Սիւրիոյ մէջ «ԻՐԱԿԱՆ
 ԳՈՐԾ»ի լծուած է, որպէս «յեղափոխական կուսակ-
 ցութիւն, իր պաշտօնաթերթը չէ որ պիտի հրատա-
 րակէին զայն եւ մատնէին թուրք «միլլիէթ»ներուն:
 Կը տեսնէ՞ք թէ դաշնակցութեան մէջ քարացած չար
 նախանձ, կուրացած հայրենատեացութիւնը, կու-
 տակուած մաղձն ու թոյնը, զինք որ տեղերը հասցու-
 ցած է:

Ինչպէս ինքզինքը կը մատնէ եւ յուսահատու-
 թեան նուալային դանակը իր կուրծքին կը խրէ...:

Եւ այս տողերուն մէջ կայ հայրենադաւուրիւնը
 հայրենիքի շահերուն դէմ եւ դաւաճանութիւնը, ո-
 րովհետեւ սա խեղճ ու թափառական հայութիւնը,
 ուժացնել իր հայրենիքէն, զայն բշել դէպի Սուրի-
 ոյ, Թունիկի, Ալճէրիոյ անապատները՝ տեղաւորման

«ԻՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾ»ի ոճրապարտ մտքով այդ մարդկային պատմութեան մէջ չտեսնուած ձեւի վատութիւնն ստորնութիւն հայրենադաւութիւնն է:

Այս երկրագունդը ծնած է ստահակ մը, որ իր հայրենիքին իր ցեղին իր արենակիցներուն իր քոյրերուն սւ եղբայրներուն համար ըսէր ու գրէր թէ «13 տարեկանէն ի վեր կոյս աղջիկ չկայ» եւ այդ պարզապէս իր ցեղը իր հայրենիքէն ուժացնելու եւ թունուզի, Ալեքերիոյ ու Սուրիոյ անապատներուն մէջ «իւրական գործ» տեսնելու համար:

Եւ տակաւին միեւնոյն մելանը չիջորցած, միւսը ետեւէն; «Նոր Օր» կը գրէ. — «կիսապաշտօնական շրջանակէ մեզի կը տեղեկացնէն թէ Սեւանիկէն 500 հայեր դիմում կատարած են Ազգ. դաշնակցութեան Սուրիա փոխադրուելու համար: Դիմողները յայտնած են թէ Սուրիոյ մէջ ազգականներ ունին եւ ի վիճակին փոխադրութեան ծախքը հոգալու: Եթէ չհաստատուի այս պարագան, անմիջապէս հաւաքական վիղա պիտի տրուի եւ առաջին առթիւ պիտի ձեռնարկուի տեղափոխութեան:»

Եւ այդ անակնկալը ճիշդ այն օրերուն, երբ արտասահմանին մէջ աշխատանքներ կը տարուին թափառական գաղթահայութիւնը Հայաստան փոխադրելու ԻՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՆ համար:

Ո՞ր տեղէն ելան այս 500 հայերը, որոնք հրաշալի համաձայնութեամբ մը քով քովի եկած, մէկ խումբ մը կազմած դիմում կը կատարեն ազգերու դաշնակցութեան եւ իրենց ծախքերովը կուզեն գաղթել Սուրիա, իրենց ազգականներուն քով, եւ այսպիսի լուր մը կիսապաշտօնական շրջանակէ՝ անպայման «Նոր Օր»ի ոչ մէկ բացատրութեան կը կարօտի:

Այսքան որո՞մ մեր գրչո՞քն ու լեզուովը, թրքական ու արաբական ա'յնքան պարարտ հողի վրայ անշուշտ ապարդիւնք չպիտի մնար. Ծլեցան անոնք, գլուխ ցցեցին, ուռնացան եւ այսօր՝ օրը թիգ մը կախն... Ուշ է որ գլուխ կապեն ու մենք ճաշակենք առնոց լեղի պտուղը.

Երէկի պատմութիւնն է այս. որ կը կրկնուի, կը վերակրկնուի, կը վերվերակրկնուի՝ առանց երբեք մեզ փորձառութիւն, զգաստութիւն, խղճահարութիւն ըլլալու:

Թողունք անցեալը, դարաւոր անցեալը, մեր պտպերուն անցեալը՝ եւ վերյիշենք ՄԵՐ անցեալը, եւ ՆՐ երէկը՝ թէ ի՞նչ էինք եւ ի՞նչ եղանք:

Դեռ երէկի «միլիէթի սասըրգա» հայր, «միլիէթի մեմսուհէ» տասնեակ հազարներով, միլիոններով կոտորուելէ ու ջարդուելէ յետոյ, արտաքսուած է իր ընաշխարհէն ու տեղէն, եւ աստանդական ինկած աւարական անապատներէն մինչեւ հեռաւոր բարիանելու երկիրները:

Ի՞նչու սակայն, իր ո՞ր մեղքին համար: Պրպտեցէ՛ք պատմութիւնը, դարձուցէ՛ք անոր արիւնոտ էջերը, եւ պիտի գտնեք լեզուի ու գրչի առաջ որո՞մ միայն, որո՞մ, որո՞մ, որո՞մ... ամէն կողմ, ամէն ձեռքերէ, ամէն տեսակի՝ նետուած անզոյշ ու անտարբեր որոնք ջերմ հողին տակ ծլած, մեծցած, բսգ մացած են, եւ մի օր՝ իւրեց թոյլ՝ վր իւրեղսւծ սզգ մ համօրէն:

Նոյնն է ներկայն. չարագուշակ ներկայն՝ ահաւոր ապագայի առաձ, մի մոռնաք, մի անտեսէք «Ահաւար»ներու, «Անվալ»ներու, «Նիսա»ներու, «Ելի» — պա» —

ներու, «Վ» — Շաապ ներու եւն եւն միս'ա: միս-
ծայն խօսքը, որ է.

— «Սուրիոյ մէջ հայեր տեղաւորելու ծագիրը
ապարդիւն փորձ է: Հայերը որքան տեսն ալ մնան
Սուրիա եւ ապրին մեզի հետ. խորք են միտք եւ չափի
արժանաւան մեր համակրան ին: Սր պիտի գայ որ ա-
նոնք փորձանք մը աիտի բլլան մեր գլխուն, եւ պիտի
վսարուին այս երկրէն: Երէ այդ օրը մեզն չեսնենք մեր
զաւակները անպայման պիտի տեսնեն»;

Եւ այս' քանի մը լրագրողներու գրչին խաղը չէ
մեր շուրջ խորացած, քարացած հասարակական հա-
մոզում է, որ սկսած է փոթորկիլ:

Եթէ թրքական սահմանադրութեան այդ առատ
որոմացանութեան օրերուն խոհեմութենէ, զգուշաւո-
րութենէ հառէինք եւ ապագայ տարագրութեանց ու
շարժերու մասին խօսէինք, անպայման այդ օրերու
«դիւանագէտներ»ը մեզ փրկիլ պիտի զրկէին, իսկ այ-
սօր. վստահ ենք թէ Ասիուրիէյի համբան ցոյց պի-
տան: Այսուամենայնիւ չենք դադրիր ըսելէ թէ «երբ
կրագունդս կը դառնայ:

Սուրիոյ մէջ «ԻՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾ»ի ետեւէ եղո
արդիկ, իրենք պէտք էր որ մտահոգուէին այս բոլո-
րովը, եւ եթէ կ'ուզէին հայութիւնը հոս պահել, տուն
տեղ ընել, տնտեսական դաստիարակութիւն տալ ցեղային
դիմազիմ շինել, ազգութիւն կազմել, օճախ կանգնել
այժմէն խորհէին միջոցներու մասին:

Չի բաւեր ապաւենիլ «L'orient»ներու եւ «La
Syrie» ներու պաշտպանութեան: Եթէ վաղը մի օր
ի կարողանանք ՊԱՏՈՒԱՐ ԳԱՆԴՆԻՒԹԻ թրքական սահ-
մրաններու վրայ, կամ լաւագոյնս ՉՀԱՒԱՍԱՐԱԿՇՈՒՆ

ժողովրդական քաղաքակութեան պահուն արդէն մեր
յետայրին առաջին կիցը տուողները անոնք պիտի ըլ-
լան:

Մենք աղտոտեցինք այս բոյնը, մենք որով
ցանեցինք ամէն կողմ, մենք կորսնցուցինք մեր արժէ-
քը մենք ա'լ չենք կրնար ծագ հանել այս երկրին
մէջ: Պէտք է ստիպուգարսը վճռենք մեր ընելիքը եւ
պարինք փրկութեան լաւտին քանի ուշ է:

Եթէ հայ կղերք կ'ուզէ տակաւին ժամանակ մըն
ալ այս րայութիւնը քաղ տալ օտար հողերու վրայ
պէտք է որ իրզործակցութիւնը դաշնակցութեան հետ
եթէ ոչ կտրէ, գոնէ նաւագագոյն չափին վերածէ, Ո-
րովնեւ դաշնակցութիւնն է որ իր կասկածելի ու
անբաղձաւի շարժումներովը մշտապէս անշնչելի մթ-
նոլորտ կ'ստնդծէ հայութեան շուրջ ու կը վտանգէ
անոր գոյութիւնը: Անհրաժեշտաբար պէտք է ցրուէ
օտարն մէջ քարացած այն կարծիքը թէ հայոց գոր-
ծերը կը զսնուին դաւաճանքուն ձեռք եւ քե հայոց
կարողիկոսը ու երեսելիները կը գործակցին դաւաճա-
նեւուն: Այլապէս, ուշ կամ կանուխ, մեր առաջ պիտի
րեն դաշնակներուն քրտական, թրքական, սիրիա-
կան բոլոր գրաւոր կամ անգիր մտորակները եւ հաշիւ
պիտի պահանջեն մեզմէ:

Ժողովուրդն ալ պէտք է գիտակցի այս բանին
իր հակառակորդը պէտք է բաժնէ դաշնակ անզգոյշ
շարժումներուն, դաշնակ գրչի ու լեզուի որոմացանու-
թիւններուն գիտնալով թէ անոնց մեղքը մշտապէս քա-
ւած է հայ ժողովուրդը, եւ պէտք է քաւէ թափառա-
կան հայութիւնը: Այո', «Ձեզն կրնակ լոնել եւ մեր լոն-
քեամբը մեղսակից ըլլալ» ինչ որ պէտք է գիտնա-
լկացնելով իւրը:

Այսպէս
հայապարտ
պիտի ըլլանք

Եւ սակայն՝ նոյնիսկ այդքանը, շունչ ու հոգի
չեն ասար այս հալածական հայութեան: Օրհասը եր-
կարեւ մահէն խուսափիլ չէ: «Հայր միայն բուրքի
կողքին կ'անար հայ ապրիլ» պէտք չէ մոռցուի այս ան-
յեղի՝ ճշմարտութիւնը: Ազգային կազմակերպութիւն
ըսուածը պարզ ինքնախաբէութիւն է եւ հինգած ու
անզօր մէթոտ: Ճեղք արդէն իսկ փոխած է իր ազգա-
յին դիմագիծը, ուշ է որ փարինք փրկութեան լաստին:

Ձկան ելք այլ միջոց, եթէ ոչ դէպի՝ Հայաս-
տան ԻՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ կը նեղուի՞ն, կը հակառակի՞ն.
ճմաքանեօրը կը գոցե՞ն... Մեղքը իրենց վզին:

Ճմաքանեօր

5-00

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0397724

5283